

مشاوران آموزش

این اثر مشمول قانون حمایت مؤلفان و مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸ است، هر کس تمام یا قسمتی از این اثر را بدون اجازه مؤلف (ناشر) نشر یا پخش یا عرضه کند مورد پیگرد قانونی قرار خواهد گرفت.

دفتر انتشارات

تهران، خیابان انقلاب، خیابان ۱۲ فروردین،
کوچه مهر، پلاک ۱۸
تلفن: ۶۶۹۵۳۳۰۵

دفتر فروش

تلفن: ۶۶۹۷۵۷۲۷

سرشناسه : آقاسی، ساعد، ۱۳۳۶ -

عنوان و نام پدیدآور : مجموعه کتاب‌های موضوعی عروض و قافیه / مؤلف ساعد آقاسی.

مشخصات نشر : تهران: مشاوران آموزش، ۱۴۰۱.

مشخصات ظاهری : ۲۸۰ ص: ۵/۱۴ × ۲۱/۵ س.م.

فروست : مجموعه کتاب‌های موضوعی.

شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۲۱۸-۲۵۵-۵

وضعیت فهرست‌نویسی : فیپا

شماره کتابشناسی ملی : ۷۳۷۸۳۰۲

عنوان : مجموعه کتاب‌های موضوعی عروض و قافیه

ناشر : مشاوران آموزش

چاپخانه : شریف

شمارگان : ۲۰۰۰ نسخه

قطع : رقعی

نوبت چاپ : چهارم - ۱۴۰۱

شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۲۱۸-۲۵۵-۵

قیمت : ۱۶۰۰۰۰ تومان

آشنایی با گروه تولید کتاب عروض و قافیه

خانوادهٔ تألیف

مؤلف: ساعد آقاسی
سرپرست تولید: سها سلیمان‌زاده
ویراستاران: زهرا محسنی، فاطمه احمدی، سیمین میثمی
مسئول پروژه: نوشین الهامی

خانوادهٔ چاپ و طراحی

طراح جلد: آذر سعیدی‌مش
گرافیک: شیرین آرده
حروف‌نگاران: آرزو پورطهماسی، سارا عزیزی
صفحه‌آرا: ندا سنجری
نظارت بر چاپ: عباس جعفری

اختیارات شاعری

وقتی دو مصراع یک بیت را تقطیع کنیم و هجاهای مصراع دوم را زیر هجاهای مصراع اول بنویسیم، باید تعداد و نوع هجاهای هر دو مصراع یکسان باشد؛ یعنی هجای کوتاه زیر هجای کوتاه و هجای بلند زیر هجای بلند قرار گیرد؛ مثلاً به بیت زیر و تقطیع هجایی آن توجه کنید:

«به تو حاصلی ندارد غم روزگار گفتن که شبی نخفته باشی به درازنای سالی»

پ	ت	ح	ص	لی	ن	دا	زد	ع	م	رو	ز	گا	ر	گ	ت
U	U	-	U	-	U	-	-	U	U	-	U	-	U	-	-
ک	ش	بی	ن	خُف	ت	با	شی	پ	د	را	ز	نا	ی	سا	لی
U	U	-	U	-	U	-	-	U	U	-	U	-	U	-	-

اگر در بینی مثل بیت بالا این ترتیب رعایت شده باشد، در آن بیت از اختیار شاعری استفاده نشده است.

اختیارات شاعری به شاعر این اختیار و امکان را می‌دهد که بنا بر ضرورت وزن، تعداد هجاها و یا نوع هجاهای یک مصراع را طبق قواعد معینی تغییر دهد و مثلاً واژه «از این: --» را به صورت «آ زین: U-» تلفظ کند یا به جای «فعلاتن: UU--» در اول برخی وزن‌ها از «فعلاتن: -U-» استفاده کند یا فقط در برخی هجاها به جای «دو هجای کوتاه: UU» «یک هجای بلند: -» بیاورد.

انواع اختیارات

اختیارات شاعری بر دو نوع است:

الف) اختیارات زبانی:

۱. حذف همزه آغازی ۲. تغییر کمیت مصوت‌ها ← ۳- بلند تلفظ کردن مصوت کوتاه ۲- کوتاه تلفظ کردن مصوت بلند

ب) اختیارات وزنی:

۱. بلند بودن هجای پایانی مصراع ۲. آوردن فعلاتن به جای فعلاتن ۳. ابدال ۴. قلب

اختیارات زبانی

۱. حذف همزه آغازی:

برخی واژه‌ها با همزه شروع می‌شوند؛ مثل واژه‌های «از، او، آن‌جا، ایران و ...». اگر واژه‌ای که با همزه آغاز شده، بعد از واژه‌ای بیاید که به صامت ختم شده، معمولاً همزه آغازی را می‌توان حذف کرد؛ مثلاً واژه «آمد» که با همزه آغاز شده، اگر بعد از واژه «بر» بیاید که به صامت «ر» ختم شده، است، می‌توان آن را به دو صورت تلفظ کرد:

بدون حذف همزه آغازی:	بَر	آ	قَد	-	-	-
با حذف همزه آغازی:	ب	را	قَد	U	-	-

یا عبارت «من از او» را می‌توان به صورت‌های زیر تلفظ کرد:

بدون حذف هر دو همزه:	مَن	أز	او:	-	-	-
با حذف همزه «از»:	م	نَر	او:	U	-	-
با حذف همزه «او»:	مَن	آ	زو:	-	U	-
با حذف هر دو همزه:	م	ن	زو:	U	U	-

عبارت‌های زیر را یک‌بار بدون حذف همزه و یک‌بار با حذف همزه تقطیع کنید:
«ندید او را - یادم آمد - از این - دل از من برد - که عشق آسان - برانداختیم - مدار از فلک»

با حذف همزه

نَ	دِی	دو	را
U	-	-	-

یا	دَ	ما	مَد
-	U	-	-

آ	زِیَر
U	-

دِ	لَازِ	مَن	بُر	دُ
U	-	-	-	U

ک	عِش	فَا	سَاکِر
U	-	-	-

بَ	زَن	دَا	حُ	تِی	مُ
U	-	-	U	-	U

مَ	دَا	رَزَز	فَت	لَک
U	-	-	U	-

بدون حذف همزه

نَ	دِی	دُو	اَو	رَا
U	-	U	-	-

یا	دَم	آ	مَد
-	-	-	-

آز	ایر
-	-

دَل	آز	مَن	بُر	دُ
-	-	-	-	U

ک	عِش	فُ	آ	سَاکِر
U	-	U	-	-

بَر	آن	دَا	حُ	تِی	مُ
-	-	-	U	-	U

مَ	دَا	رُ	آز	فَت	لَک
U	-	U	-	U	-

توجه کنید: حذف همزه آغازی، یک اختیار زبانی است؛ شاعر می‌تواند آن را حذف کند یا نکند، یعنی اگر همزه آغازی در جایی قرار گیرد که وزن شعر، به حذف آن نیازمند باشد آن را حذف و در غیر این صورت، آن را حفظ می‌کنیم. به واژه «از» در بیت زیر دقت کنید، ضرورت وزن سبب شده در مصراع اول همزه «از» حذف و در مصراع دوم همان همزه حفظ شود:

«تا توانی می‌گریز از یار بد یار بد بدتر بود از مار بد»

یا	رِ	بَد	بَد	تَر	بُ	وَد	آز	ما	رِ	بَد
-	U	-	-	-	U	-	-	-	U	-

تا	ت	وا	نی	می	گ	ری	رَزَز	یا	رِ	بَد
-	U	-	-	-	U	-	-	-	U	-

تمرین

(الف) بیت‌های زیر را تقطیع کنید (ابتدا وزن آن‌ها را به شیوهٔ سمعی مشخص کنید و هجاها را در زیر وزنی بنویسید که از قبل تعیین کرده‌اید).

(ب) مشخص کنید همزهٔ آغازی (که در هر بیت مشخص شده است) باید حذف شود یا خیر؟

(ج) با خواندن موزون و آهنگین بیت، همزه‌های حذف‌شده را پیدا کنید:

من آن به دشمن خون خوار خویش نپسندم
 که خلق از وجودش در آسایش است
 کز و مانده بر استخوان پوستی
 غمّاز بود اشک و عیان کرد راز من
 فردا که شدم خاک چه سود اشک ندامت
 بگو بسوز که بر من به برگ کاهی نیست
 این داغ که ما بر دل دیوانه نهادیم

۱. تطاولی که تو کردی به دوستی با من
 ۲. خدا را بر آن بنده بخشایش است
 ۳. در آن حال پیش آمدم دوستی
 ۴. گفتم به دلّی زرق بیوشم نشان عشق
 ۵. امروز که در دست توام مرحمتی کن
 ۶. زمانه گر بزند آتشم به خرمن عمر
 ۷. در خرمن صد زاهد عاقل زند آتش

پاسخ:

۱. مفاعیلن مفاعیلن فعلن

تَ	طَا	وُ	لِی	کِی	تُ	کِر	دِی	یَ	دُو	سُ	تِی	بَا	مَن
U	-	U	-	U	U	-	-	U	-	U	-	-	-
م	نَاکِر	یَ	دُش	م	ن	خُوکِر	خَا	رِ	خِی	شُ	نَب	سَن	دَم

(حذف همزة «آن»)

۲. فاعولن فاعولن فاعل

حُ	دَا	رَا	بَ	رَاکِر	بَن	دِ	بَح	شَا	ی	سَسْت
U	-	-	U	-	-	U	-	-	U	-
کِی	خَل	قَز	وُ	جُو	دَش	دَ	رَا	سَا	ی	شَسْت

(حذف همزة «آن» و «است»)
 (حذف همزة «از» «آسایش» و «است»)
 (هجای آخر مصراع را همیشه بلند فرض می‌کنیم).

۳. فاعولن فاعولن فاعل

دَ	رَاکِر	حَا	لُ	یِی	شَا	مَ	دَم	دُو	سُ	تِی
U	-	-	U	-	-	U	-	-	U	-
کَ	زُو	مَاکِر	دِ	بَر	اَس	تُ	خَاکِر	پُو	سُ	تِی

(حذف همزة «آن» و «آدم»)
 (بدون حذف همزة استخوان)

۴. مستفعیلن مفاعیلُ مستفعیلن مفا (مفعولُ فاعلاّتُ مفاعیلُ فاعلن)

گُف	تَم	یَ	دَل	قِی	زَر	قُ	یَ	پُو	سَم	نِ	شَا	نِ	عِشَق
-	-	U	-	U	-	U	U	-	-	U	-	U	-
عَم	مَا	زُ	بُو	دُ	اَش	کُ	عَ	یَاکِر	کَر	دُ	رَا	زِ	مَن

(هجای آخر مصراع همیشه بلند است).
 (بدون حذف همزة «اشک»)

۵. مستفعیلُ مستفعیلُ مستفعیلُ مستف (مفعولُ مفاعیلُ مفاعیلُ فاعولن)

اِم	رُو	رُ	کِی	دَر	دَس	تِ	تُ	اَم	مَر	خَ	مَ	تِی	گُن
-	-	U	U	-	-	U	U	-	-	U	U	-	-
قَر	دَا	کِی	شُ	دَم	خَا	کُ	چَ	سُو	دَش	کِی	نِ	دَا	مَت

(حذف همزة «اشک»)

۶. مفاعیلن فاعلاّتن مفاعیلن فعلن

زَ	مَا	نِ	گِر	بَ	زَ	نَد	آ	تَ	سَم	بَ	خَر	مَ	نِ	عِشَق*
U	-	U	-	U	U	-	-	U	-	U	-	U	U	-

* در مصراع دوم این بیت، اختیار وزنی به کار رفته است به همین دلیل تقطیع مصراع دوم بماند برای وقتی دیگر.

۷. مستفعیلُ مستفعیلُ مستفعیلُ مستف (مفعولُ مفاعیلُ مفاعیلُ فاعولن)

دَر	خَر	مَ	نِ	ضَد	زَا	هَی	دِ	عَا	قِل	زَ	نَ	دَا	تَش
-	-	U	U	-	-	U	U	-	-	U	U	-	-
اِبَر	دَا	عُ	کَ	مَا	بَر	دِ	لِی	دِی	وَا	نِ	نَ	هَا	دِیَم

(هجای آخر مصراع همیشه بلند است).
 (حذف همزة «آتش»)

۲. تغییر کمیت مصوت‌ها:

این اختیار فقط در هجاهای دو واجی به کار می‌رود که از یک صامت و یک مصوت تشکیل شده‌اند.

۱-۲. بلند تلقظ کردن مصوت کوتاه (آوردن هجای کوتاه به جای هجای بلند) (کَل)

گاهی در تقطیع یک مصراع، به شیوه سماعی به هجای بلندی برمی‌خوریم که شاعر آن را هجای کوتاه، فرض کرده است؛ درواقع در نظر شاعر هجای کوتاهی که در شعرش آورده، معادل یک هجای بلند است و با هجای بلند تفاوتی ندارد. در این موارد، شاعر از یک اختیار شاعری به نام «بلند تلقظ کردن مصوت کوتاه» استفاده کرده است. این اختیار به شاعر اجازه می‌دهد بعضی از مصوت‌های کوتاه را (توجه کنید فقط بعضی از مصوت‌های کوتاه و نه هر مصوت کوتاهی را) با کنش بیشتری تلقظ کند و با این کار، هجای کوتاه را به جای هجای بلند به کار ببرد. وزن اصلی مصراع در این موارد با هجای بلند درست است و هنگام تقطیع سماعی (شنیداری) نیز، گوش ما هجای بلند را می‌شنود.

پس در این موارد شاعر هجای کوتاه را به جای هجای بلند (که وزن اصلی مصراع است)، به کار می‌برد و برای این کار مصوت کوتاه را بلند تلقظ می‌کند تا منطبق بر وزن اصلی مصراع شود.

بلند تلقظ کردن مصوت کوتاه در کدام هجاهای دو واجی می‌رود؟

(الف) در واژه‌های تک‌هجایی کوتاه

(ب) در هجای کوتاه آخر کلمات چندهجایی

(ج) در هجای کوتاهی که حاصل یک صامت و یک کسره است.

(د) در هجای کوتاهی که حاصل یک صامت و «و» عطف است.

(الف) واژه‌های تک‌هجایی کوتاه که از یک «صامت» و یک «مصوت کوتاه» درست شده‌اند؛ مثل واژه‌های: نه - که - به - چه - تو - دو (= ۲) - مه (= م / به معنی «نه») می‌توانند بنا بر اختیارات زبانی، هجای بلند فرض شوند.

نمونه اول:

«نه سبو پیدا در آن حالت نه آب
وزن بیت به شیوه سماعی: فاعلاتن فاعلاتن فاعلن
خوش ببین و الله اعلم بالصواب»

نَ	سَ	بَ	پَ	دَ	رَ	حَا	لَ	نَ	أَبَ
								کَل	
-	U	-	-	-	U	-	-	وزن اصلی:	-
حُشْ	بِ	بِیَرِ	وَلِ	لَا	هَ	أَعِ	لَمِ	یَصِ	وَابِ

در آغاز مصراع اول، باید مصوت کوتاه «ه» را واژه «نه» را بلند تلقظ کنیم تا معادل وزن اصلی شعر شود یعنی گوشمان هم «نَ» را کشیده‌تر از معمول و بلندتر می‌شنود.

نمونه دوم:

«هست صد گنجش بها در انجمن
وزن بیت به شیوه سماعی: فاعلاتن فاعلاتن فاعلن
مه تو و مه ریسمانت ای پیرزن»

هَسَ	تُ	صَدَ	گَنَ	جَشَ	بَ	هَا	دَرَ	أَنَ	حُجَ	مَنَ
-	U	-	-	U	-	-	-	-	U	-
مَ	تُ	وُ	مَ	رِی	سَ	مَکَرِی	بِی	رِ	زَنَ	
کَل		کَل	کَل							

واژه «مه» به معنی «نه» در مصراع دوم از یک هجای کوتاه درست شده و در هر دو مورد به جای هجای بلندی به کار رفته که وزن اصلی بیت است. (همان وزنی که گوشمان به شیوه سماعی آن را می شنود).
نکته: در مورد هجای «و» در «تو و مه» مصراع دوم در ادامه توضیح داده خواهد شد.
 نمونه سوم:

«می سوخت به آتش جدایی نه دود در او نه روشنایی»
 وزن بیت به شیوه سماعی: مستفعل فاعلث فعلن (= مفعول مفاعلن فعلون)

می	سو	خت (خ)	ی	آ	ت	ش	خ	دا	بی
						کلا			
-	-	U	U	-	U	-	U	-	-
ن	دو	دُ	دَ	رو	نَ	رو	شَ	نا	بی
									کلا

واژه «نه» در آغاز مصراع دوم، از یک هجای کوتاه درست شده، ولی به جای هجای بلندی به کار رفته که وزن اصلی مصراع است.
نکته: در مورد هجای دوم واژه «آتش: ش» در ادامه توضیح داده خواهد شد.
 (هجای اول واژه «روشنایی»: «ر و» ۳ واج دارد و بلند است).

ب) هجای کوتاهی که آخر واژه‌های چندهجایی آمده باشد؛ مثل هجای آخر واژه‌های «نامه، برده، نوشته، خانه، همه، بهانه و ...» بنابر اختیارات زبانی می‌تواند هجای بلند فرض شود.

نمونه اول:

«در ازل پرتو حسنت ز تجلی دم زد عشق پیدا شد و آتش به همه عالم زد»
 وزن بیت به شیوه سماعی: فاعلاتن (فاعلاتن) فعلاتن فعلاتن فعلن

در	آ	زل	پر	ت	و	حس	نت	ز	ت	جل	لی	دم	زد
										U	U	-	-
-	-	U	-	U	U	-	-	-	U	-	-	-	-
عش	قُ	پی	دا	شُ	دُ	آ	تَش	ی	هَ	م	عَا	لَم	زِد
										کلا			

هجای کوتاه «م» در آخر واژه «همه» به جای هجای بلندی به کار رفته که وزن اصلی است و گوشمان آن را می شنود.
 نمونه دوم:

«نکوهش مکن چرخ نیلوفر را برون کن ز سر باد خیره‌سری را»
 وزن بیت به شیوه سماعی: فعولن فعولن فعولن

ن	کو	هش	م	گن	چر	خ	نی	لو	ق	ری	را
U	-	-	U	-	-	U	-	-	U	-	-
بُ	روگر	گن	ز	سر	با	د	خی	ر	سَ	ری	را
											کلا

هجای کوتاه «ر» در آخر واژه «خیره» به جای هجای بلند (وزن اصلی) به کار رفته است.

نمونه سوم:

«نبنسی باغبان چون گل بکارَد
 چه مایه غم خورد تا گل برآرد»
 وزن بیت به شیوهٔ سماعی: مفاعیلن مفاعیلن فعولن

نَ	بِی	نِی	بَا	غَ	بَاکَر	جُنْ	کُلْ	بِ	کَا	زَد
U	-	-	-	U	-	-	-	U	-	-
چِ	مَا	یِ	عَم	خُ	زَد	تَا	کُلْ	بَ	رَا	زَد
			کَلَا							

ج) هجای کوتاهی که از «یک صامت» و یک «کسره = نقش‌نمای اضافه» به وجود می‌آید (وقتی که یک ترکیب اضافی یا وصفی داشته باشیم) بنابر اختیارات زبانی می‌تواند یک هجای بلند فرض شود؛ مثل هجای کوتاه «لِ» در ترکیب «دلِ من» یا «ی» در ترکیب «صدای باد» یا «ء» در ترکیب «خانهٔ دل» یا «غ» در «چراغِ مرگ»

هجای کوتاه «ی» در آخر واژهٔ «مایه» به جای هجای بلند (وزن اصلی) به کار رفته است.
 نمونهٔ اول:

«توانا بود هر که دانا بود / ز دانش دل پیر برنا بود»

وزن بیت به شیوهٔ سماعی: فعولن فعولن فعلون فعل

تَ	وَا	نَا	بُ	وَد	هَر	کِ	دَا	نَا	بُ	وَد
U	-	-	U	-	-	U	-	-	U	-
زِ	دَا	نِش	دِ	لِ	پِی	رُ	بُر	نَا	بُ	وَد
				کَلَا						

هجای کوتاه «لِ» در ترکیب «دل پیر» که از یک صامت «ل» و یک مصوت «ی» درست شده و به جای هجای بلند آمده است؛ در واقع مصوت کوتاه «ی» را بلند تلفظ می‌کنیم.
 نمونهٔ دوم:

«در میخانه بیستند خدایا میسند / که در خانهٔ تزویر و ریا بکشایند»

وزن بیت به شیوهٔ سماعی: «فعلاتن فعلاتن فعلن (فعلن)»

دَ	رِ	مِی	خَا	نِ	پِ	بَس	تَن	دُ	خُ	دَا	یَا	مِ	بُ	سَنَد
U	U	-	-	U	U	-	-	U	U	-	-	U	U	-
کِ	دَ	رِ	خَا	نِ	یِ	تَر	وِی	رُ	رِ	یَا	بُگ	شَا	بِنَد	
														کَلَا

هجای کوتاه «ر» در ترکیب «در خانه» به جای هجای بلند آمده است.

نکته: در رکن آخر مصراع دوم به جای دو هجای کوتاه، یک هجای بلند آمده که از اختیارات وزنی است و در صفحات بعد با آن آشنا می‌شوید.

واژهٔ «ریا» را «ر - یا» تلفظ می‌کنیم و هیچ اختیاری محسوب نمی‌شود.

هجای آخر هر دو مصراع کشیده است که باید آن‌ها را مطابق اختیارات وزنی، بلند فرض کنیم.

نمونه سوم:

«شَبّ تارِیک و بیَم موج و گردابی چنِین هایل کجا دانند حال ما سبکباران ساحل‌ها»

وزن بیت به شیوهٔ سماعی: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

شَن	پ	تا	ری	کُ	بی	م	مو	حُ	گر	دا	بی	حُ	نیر	ها	یل
						کَل									
وزن اصلی:	U	-	-	U	-	-	-	U	-	-	-	U	-	-	-
	کُ	جا	دا	نَن	دُ	حا	ل	ما	سَن	بَک	با	را	ن	سا	جَل
							کَل								

هجاهای کوتاه «پ» و «م» در مصراع اول و «ل» در مصراع دوم که از یک صامت و یک مصوت به وجود آمده‌اند، به‌جای هجای بلند (وزن اصلی) به کار رفته‌اند.

د) هجای کوتاهی که از «یک صامت» و «یک «و» عطف» به‌وجود آمده است: بنابر اختیارات شاعری می‌تواند هجای بلند فرض شود؛ مثل هجای کوتاه «لُ» در ترکیب «دل و دین ← د - لُ - دیر» یا هجای کوتاه «م» در ترکیب «کم و بیش ← ک - م - بی - ش» یا هجای کوتاه «بُ» در ترکیب «شب و روز ← شَن - ب - رو - رُ»

نمونه اول:

«شخص خفت و خرس می‌راندش مگس وز ستیز آمد مگس زو باز پس»

وزن بیت به شیوهٔ سماعی: فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

شَخ	صُ	خُف	تُ	خِر	سُ	می	راکِر	دَش	م	گَس
			کَل							
وزن اصلی:	-	U	-	-	U	-	-	-	U	-
	وَز	سِ	تِ	زَا	مَد	مَ	گَس	زَو	بَا	رُ
										پَس

هجای کوتاه «تُ» در ترکیب «خفت و خرس» که از صامت «ت» و «و» عطف درست شده به‌جای هجای بلند (وزن اصلی) آمده است.

نمونه دوم:

«تا مرد سخن نگفته باشد عیب و هنرش نهفته باشد»

وزن بیت به شیوهٔ سماعی: مستفعل فاعلاتُ فعلن (= مفعول مفاعِلن فعولن)

تا	مَر	دُ	سُ	خَن	نَ	گَف	تَ	با	شَد
وزن اصلی:	-	U	U	-	U	-	U	-	-
	عِی	بُ	هُ	نَ	رَش	نَ	هَف	تَ	بَا
									شَد

هجای کوتاه «بُ» در ترکیب «عیب و هنرش» که از صامت «ب» و «و» عطف درست شده، به‌جای هجای بلند (وزن اصلی) آمده است.

«به صد جان ارزد آن رغبت که جانان نخواهم گوید و خواهد به صد جان»

وزن بیت به شیوه سماعی: مفاعیلن مفاعیلن فعولن

پ	صد	جا	تر	زَ	دائِر	زَغ	بَت	ک	جا	ناکِر
U	-	-	-	U	-	-	-	U	-	-
نَ	خا	هم	گو	ئِ	دُ	خا	هد	بَ	صد	جائِر
					کَل					

هجای کوتاه «دُ» در ترکیب «گوید و خواهد» که از صامت «د» و «و» عطف درست شده، به جای هجای بلند (وزن اصلی) آمده است.

یادآوری: آنچه گفتیم و در ادامه خواهیم گفت، دربارهٔ اختیار شاعری است نه اجبار شاعری؛ یعنی گاهی شاعر بنا بر ضرورت وزن (بی آن که خود بداند یا از قبل طرح و نقشه‌ای در ذهن داشته باشد)، از هجای کوتاه به جای هجای بلند استفاده می‌کند یا به عبارت دیگر، مصوت کوتاه را بلند تلقظ می‌کند. به بیت زیر دقت کنید. در این بیت، سه بار حرف عطف «و» به کار رفته که از ترکیب آن‌ها با یک صامت، یک هجای کوتاه به وجود آمده ولی شاعر فقط، هجای کوتاهی را بلند تلقظ کرده که از «و» عطف دومی ساخته شده است.

«من از درمان و درد و وصل و هجران پسندم آنچه را جانان پسندد»

وزن: مفاعیلن مفاعیلن فعولن

م	نَر	دَر	ما	* نَ	دَر	* دُ	وَص	* لُ	هِج	رائِر
U	-	-	-	U	-	-	-	U	-	-
بَ	سَن	دَم	آکِر	چَ	را	جا	ناکِر	بَ	سَن	دَد
						کَل				

* خلاصهٔ ماجرای آوردن هجای کوتاه به جای هجای بلند
(یا تبدیل مصوت کوتاه به بلند)
(یا بلند تلقظ کردن مصوت کوتاه)

کَل

برای یادگیری بهتر، واژه‌ها و ترکیب‌های «که»، «نامه»، «دلِ من» و «دل و دین» را به خاطر بسپارید:

که	نا	مه	د	ل	قن	د	لُ	دین
کَل	-	کَل	U	کَل	-	U	کَل	-
	-	-		-				

نتیجه: هر هجای کوتاهی را نمی‌شود به جای هجای بلند آورد یا هر مصوت کوتاهی را نمی‌شود بلند تلقظ کرد؛ مثلاً در واژهٔ «نَسپرده» که سه هجای کوتاه دارد، فقط هجای کوتاه آخر (هجای کوتاه در آخر واژه‌های چندهجایی) را می‌شود بلند تلقظ کرد؛ چون هیچ کدام از هجاهای کوتاه دیگر، شرایط بلند تلقظ شدن را ندارند.

نَسپَرده:	نَ	سِ	پُر	د
				کَل
				-

تمرین

ابتدا نمونه‌های زیر را به شیوهٔ سماعی (شنیداری) تقطیع هجایی کنید و نشانه‌های هجایی و پایه‌های آوایی را که گوش‌تان اعلام می‌کند، بنویسید. سپس هجاهای هر بیت را زیر نشانه‌های هجایی بنویسید و ببینید کدام هجای بیت با نشانه‌هایی که گوش ما می‌شنود هم‌خوانی ندارد. در بیت‌های زیر هجاهای کوتاهی را پیدا می‌کنید که به جای هجای بلند آمده، یعنی گوش شما آن‌ها را به صورت هجای بلند می‌شنود اما شاعر به جای آن‌ها، هجای کوتاه آورده است.

قدم زین هر دو بیرون نه‌ته این جا باش و نه آن جا
گر تو نمی‌پسندی تغییر کن قضا را
زان دو لب شیرینت صد شور برانگیزم
شادی و نشاط می‌نمودند
تو بمان ای آن که چون تو پاک نیست
شب‌ها رود که گویی هرگز سحر نباشد
چه باک پدر چه بیم مادر
حمله‌مان از باد باشد دم‌به‌دم
فروغ چشم و نور دل از آن ماه ختن دارم
گهی پشت زین و گهی زین به پشت
گفتم که ماه من شو گفتا اگر برآید
عالمی را شاد کرد آن کس که یک دل شاد کرد
گنج و مار و گل و خار و غم و شادی به هم‌اند
من و ساقی به هم سازیم و بنیادش براندازیم
تا تو نانی به کف آری و به غفلت نخوری
که من دلشده این ره نه به خود می‌پویم
کار بد مصلحت آن است که مطلق نکنیم
تا دل شب سخن از سلسلهٔ موی تو بود
که من در ترک پیمانه، دلی پیمان‌شکن دارم
حرامم باد اگر من جان به جای دوست بگزینم

۱. ممکن در جسم و جان منزل که این دون است و آن والا
۲. در کوی نیک‌نامی ما را گذر ندادند
۳. یک روز به‌شیدایی در زلف تو آویزم
۴. روزی دو به دو نشسته بودند
۵. روزها گر رفت گو رو پاک نیست
۶. تو مست خواب نوشین تا بامداد بر من
۷. چون عشق سرشته شد به گوهر
۸. ماهه شیران ولی شیر علم
۹. صفای خلوت خاطر از آن شمع چگل جویم
۱۰. چنین است رسم سرای درشت
۱۱. گفتم غم تو دارم گفتا غمت سرآید
۱۲. تار و بود عالم امکان به هم پیوسته است
۱۳. جور دشمن چه کند گر نکشد طالب دوست
۱۴. اگر غم لشکر انگیزد که خون عاشقان ریزد
۱۵. ابر و باد و مه و خورشید و فلک در کارند
۱۶. بارها گفته‌ام و بار دگر می‌گویم
۱۷. عیب درویش و توانگر به کم و بیش بد است
۱۸. دوش در حلقهٔ ما قضا گیسوی تو بود
۱۹. الا ای پیر فرزانه ممکن عیبم ز میخانه
۲۰. اگر بر جای من گیری گزیند دوست، حاکم اوست

پاسخ:

۱. ممکن در جسم و جان منزل که این دون است و آن والا
الف) پیدا کردن وزن بیت به شیوهٔ سماعی: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن
ب) نوشتن نشانه‌های هجایی و پایه‌های آوایی:

- - - U | - - - U | - - - U | - - - U

ج) نوشتن هجاهای مصراع اول در بالای نشانه‌های هجایی و نوشتن هجاهای مصراع دوم در پایین نشانه‌های هجایی:

م	گن	در	چس	م	جان	من	زل	ک	ایگر	دو	تس	ث	آگر	وا	لا
U	-	-	-	U	-	-	-	U	-	-	-	U	-	-	-
ق	دم	زین	هر	دُ	بی	روکر	نه	نَ	ایگر	جا	با	شُ	نَ	آگر	جا
															کر

د) بررسی اختیار شاعری که در بیت به کار رفته است: در مصراع دوم در هجای چهاردهم، اختیار شاعری «بلند تلقظ کردن مصوت کوتاه» یا «آوردن مصوت یا هجای کوتاه به جای مصوت یا هجای بلند» به کار رفته است ← بلند تلقظ کردن واژه‌های تک‌هجایی که از یک هجای کوتاه درست شده‌اند: مثل: که - نه - دو ...
۳. مستفعل فعلون // مستفعل فعلون (مفعول فاعلان // مفعول فاعلان):

دَر	کُو	ی	نِی	کُ	نَا	مِی	مَا	رَا	گُ	دَر	نَ	دَا	دَنَد
وزن اصلی:	-	-	U	-	U	-	-	-	U	-	U	-	-
گَر	تُ	نِ	مِی	بَ	سَن	دِی	تَغ	یِی	رُ	کَن	قَ	ضَا	رَا
													کَلَا

در هجای دوم مصراع دوم، مصوت کوتاه پایان هجا، بلند تلقظ شده تا با هجای معادلش در مصراع اول همسان گردد. ← بلند تلقظ کردن واژه‌های تک‌هجایی که از یک هجای کوتاه درست شده‌اند (مثل: تو - که - نه ...).
۳. مستفعل مفعولن // مستفعل مفعولن (مفعول مفاعیلن // مفعول مفاعیلن):

یَک	رُو	رُ	بِ	شِی	دَا	یِی	دَر	رُ	فِ	تُ	آ	وِی	رَم
وزن اصلی:	-	U	U	-	-	-	-	-	U	U	-	-	-
زَاکِر	دُ	لَ	بِ	شِی	رِی	نَت	صَد	شُو	رُ	بَ	زَن	گِی	رَم
													کَلَا

در هجای دوم مصراع دوم، مصوت کوتاه پایان هجا، بلند تلقظ شده تا هجای کوتاه «د» با هجای مقابلش در مصراع اول همسان شود. ← بلند تلقظ کردن واژه‌های تک‌هجایی که از یک هجای کوتاه درست شده‌اند.
۴. مستفعل فاعلاتن فعن (مفعول مفاعیلن فاعلان):

رُو	زِی	دُ	بِ	دُ	نِ	سَس	بَ	بُو	دَنَد
					کَلَا				
وزن اصلی:	-	-	U	U	-	U	U	-	-
	شَا	دِی	ئِی	نِ	شَا	طُ	مِی	نِ	مُو

در هجای پنجم مصراع اول، مصوت کوتاه باید بلند تلقظ شود. ← بلند تلقظ کردن واژه‌های تک‌هجایی که از یک هجای کوتاه درست شده‌اند.
۵. وزن بیت: فاعلاتن فاعلاتن فاعلان

رُو	رُ	هَا	گَر	رَف	تُ	گُو	رُو	بَا	کُ	نِیَسْت
وزن اصلی:	-	U	-	-	U	-	-	-	U	-
تُ	بِ	مَکِر	اِی	آکِر	کِ	چُن	تُ	بَا	کُ	نِیَسْت
										کَلَا

در هجاهای اول و هشتم مصراع دوم، باید مصوت کوتاه، بلند تلقظ شود. ← بلند تلقظ کردن واژه‌های تک‌هجایی که از یک هجای کوتاه درست شده‌اند.
۶. مستفعل فعلون // مستفعل فعلون (مفعول فاعلان // مفعول فاعلان):

تُ	مَس	تِ	خَا	بِ	نُو	شِی	تَا	بَا	مُ	دَا	دُ	بَر	مَن
													کَلَا
وزن اصلی:	-	U	-	U	-	-	-	-	U	-	U	-	-
سَب	هَا	زَ	وَد	کِ	بَر	مَن	گُو	یِی	سَ	حَر	نَ	بَا	سَد

در هجای اول مصراع اول مصوت کوتاه باید بلند تلقظ شود.

۷. مستفعلٌ فاعلاتٌ فعِلن (مفعولٌ مفاعِلن فعولن)

چُن	عِش	قُ	سِ	رِش	تِ	سُد	بِ	گِو	هَر
-	-	U	U	-	U	-	U	-	-
چ	با	ک	پ	دَر	ج	بِی	م	ما	دَر
									کَل

در هجای اول مصراع دوم، باید مصوت کوتاه، بلند تلقّف شود. ← بلند تلقّف کردن واژه‌های تک‌هجایی که از یک هجای کوتاه درست شده‌اند.

۸. فاعلاتن فاعلاتن فاعِلن

ما	هَـ	مِ	شِی	رَاکِر	وَ	لِی	شِی	رِ	عِ	آم
-	-	U	-	-	U	-	-	-	U	-
خَم	لِ	مَاکِر	از	با	دُ	با	سُد	دَم	بِ	دَم
										کَل

در هجای سوم مصراع اول باید مصوت کوتاه، بلند تلقّف شود (← نامه).

۹. مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

ص	فا	ی	خَل	وَ	تِ	خَا	طِر	آ	زَاکِر	سَم	عِ	جِ	گِل	جِو	یَم
-	-	-	U	-	-	-	-	-	U	-	-	-	U	-	-
فُ	رِو	غِ	جِش	مُ	نِو	رِ	دِل	آ	زَاکِر	مَا	هَـ	خُ	تَن	دَا	زَم
							کَل								کَل

در هجاهای سوم و ششم و دوازدهم مصراع اول و هجاهای سوم و هفتم و دوازدهم مصراع دوم، باید مصوت کوتاه را بلند تلقّف کنیم تا هجای کوتاه با هجای بلندی که وزن اصلی است و گوشمان آن را می‌شنود، یکسان شود (← دِ لِ مَن).

توجه کنید: اگر به‌شیوه غیرسماعی (غیرشنیداری) بیت را تقطیع می‌کردید، هجای سوم و دوازدهم هر دو مصراع هیچ تفاوتی با هم نداشتند و نمی‌توانستید دریابید در همه آن‌ها، اختیار شاعری به کار رفته است. پس اول وزن بیت و نشانه‌های هجایی را بنویسید، سپس هجاهای بیت را زیر آن‌ها بنویسید و ببینید اختلاف آن‌چه نوشته‌اید و آن‌چه شنیده‌اید در کجاست.

۱۰. وزن بیت: فعولن فعولن فعولن فعولن

چِ	نِی	نَس	تُ	زَس	مِ	سَن	رَا	ی	دُ	رُشَت
-	-	U	-	-	U	-	-	-	U	-
گ	هَی	پُش	تِ	زِی	نُ	گ	هَی	زِیَر	بِ	پِشَت
										کَل

مصوت‌های کوتاه در هجاهای ششم و نهم مصراع اول و مصوت کوتاه در هجای ششم مصراع دوم که از ترکیب یک صامت و یک مصوت کوتاه پدید آمده‌اند، باید بلند تلقّف شوند تا این هجاهای کوتاه، معادل هجای بلندی شوند که وزن اصلی است و گوش ما آن‌ها را می‌شنود (← دِ لِ مَن).

۱۱. مستفعلین فاعولن مستفعلن فاعولن (مفعول فاعلاتن مفعول فاعلاتن)

گف	تَم	عَ	م	ث	دا	زَم	كُف	تا	عَ	مَت	سَن	را	يَد
			كَل										
وزن اصلی:	-	-	U	U	-	-	-	-	U	-	U	-	-
گف	تَم	ک	ما	ه	من	شو	گُف	تا	آ	گَر	بَ	را	يَد

مصوت کوتاه در هجای چهارم مصراع اول که از یک صامت و یک مصوت درست شده، باید بلند تلقظ شود تا هجای کوتاه به هجای بلند تبدیل شود (← دِل مَن).

۱۲. فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

تا	رُ	پو	د	عا	لَ	م	اِم	کاکِر	بَ	هَم	پِی	وَس	تَ	اَسْت
			كَل											
وزن اصلی:	-	U	-	-	U	-	-	-	U	-	-	-	U	-
عا	لَ	می	را	شا	دُ	گَر	داکِر	کَس	کِ	یَک	دِل	شا	دُ	کَرْد

مصوت‌های کوتاه در هجاهای چهارم و هفتم مصراع اول باید بلند تلقظ شوند (← دِل مَن).

۱۳. فاعلاتن (فاعلاتن) فاعلاتن فاعلن

جو	ر	دُش	مَن	چ	کُ	تَد	گَر	نَ	کِ	سَد	طا	لِ	بَ	دوست
وزن اصلی:	-	U	-	U	U	-	-	U	U	-	-	U	U	-
گَن	جُ	ما	رُ	گُ	لُ	خا	رُ	عَ	مُ	شا	دی	بَ	هَ	مَنْد
							كَل							

مصوت‌های کوتاه در آخر هجاهای چهارم و هشتم مصراع دوم، باید بلند تلقظ شوند تا هجای کوتاه به هجای بلند تبدیل شود و با معادل خود در مصراع اول همسان گردد (← دِل دین).

۱۴. مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

آ	گَر	عَم	لَش	ک	زَن	گِی	زَد	کِ	خو	نِ	عا	شِ	فَاکِر	ری	زَد
وزن اصلی:	U	-	-	U	-	-	-	U	-	-	-	U	-	-	-
م	نُ	سا	قی	بَ	هَم	سا	زی	مُ	بُن	یا	دَش	بَ	زَن	دا	زِیم

مصوت کوتاه در هجای یازدهم مصراع اول، باید بلند تلقظ شود (← دِل مَن).

مصوت کوتاه در هجای دوم مصراع دوم، باید بلند تلقظ شود (← دِل دین).

۱۵. فاعلاتن (فاعلاتن) فاعلاتن فاعلن (فع - لن)

آب	رُ	با	دُ	م	هَ	خُر	شی	دُ	قَت	لَک	دَر	کا	رَنَد	
			كَل											
وزن اصلی:	-	U	-	U	U	-	-	U	U	-	-	U	U	
تا	تُ	نا	نی	بَ	ک	فا	ری	ئِ	بَ	عَف	لَت	نَ	خُ	ری

مصوت کوتاه در هجای چهارم مصراع اول، باید بلند تلقظ شود (← دِل دین).

در رکن آخر مصراع اول، از دو اختیار وزنی آوردن هجای بلند به جای دو هجای کوتاه و بلند تلقظ کردن هجای کشیده در آخر مصراع استفاده شده است که در صفحات آینده بدان خواهیم پرداخت.

۱۶. فعلتان (فاعلاتن) فعلتان فعلتان

بَا	رُ	هَآ	كُفْ	تَ	آ	مُ	بَا	رَ	دَ	گَر	مِی	گُو	یَم
						كَلَا							
وزن اصلی:	-	-	U	-	-	U	U	-	-	U	U	-	-
	ك	مَ	نَ	دِل	شُ	دَ	اِیْنِ	رَه	نَ	بَ	خُد	مِی	پُو
			كَلَا										

مصوت کوتاه در هجای هفتم مصراع اول، باید بلند تلقظ شود (← دِ لِ دین).
مصوت کوتاه در هجای سوم مصراع دوم، باید بلند تلقظ شود (← دِ لِ من).

۱۷. فعلتان (فاعلاتن) فعلتان فعلتان

عِی	بَ	دَر	وِی	شُ	تَ	وَکِرَ	گَر	بَ	کَ	مُ	بِی	شُ	تَ	دَسْت
										كَلَا				
وزن اصلی:	-	-	U	-	-	U	U	-	-	U	U	-	-	U
	کَا	رَ	بَد	مَقْصَ	لَ	خَ	تَا	تَسَ	تَ	کَ	مُطَ	لَقَ	نَ	گَ

مصوت کوتاه در هجای یازدهم مصراع اول، باید بلند تلقظ شود (← دِ لِ دین).

۱۸. فعلتان (فاعلاتن) فعلتان فعلتان

دُو	شُ	دَر	خَل	قِ	یِ	مَآ	فِصْ	صِی	یِ	گِی	سُو	یِ	تُ	بُود
وزن اصلی:	-	-	U	-	-	U	U	-	-	U	U	-	-	U
	تَا	دَ	لِ	سَبَ	سُ	خَ	نَزَ	سِلَ	سِی	لِی	مُو	یِ	تُ	بُود

مصوت‌های کوتاه در هجاهای سوم و یازدهم مصراع دوم، باید بلند تلقظ شوند (← دِ لِ من).

۱۹. مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

آ	لا	ای	بِی	رَ	قَر	زَا	نَ	مَ	گُنَ	عِی	بِمَ	زِی	مِی	خَا	نِ*
وزن اصلی:	-	-	-	U	-	-	-	U	-	-	-	U	-	-	-
	ک	هَنَ	دَر	تَر	کِ	پِی	مَآ	نِی	دِی	لِی	پِی	مَکِرَ	شِی	گَنَ	رَمَ

مصوت‌های کوتاه در هجاهای هشتم و شانزدهم مصراع اول و هشتم مصراع دوم باید بلند تلقظ شوند تا به وزن اصلی برسیم (← دِ لِ من).

اگر به شیوه غیر سماعی تقطیع می‌کردیم، نمی‌توانستیم وجود اختیار شاعری را در هجاهای هشتم هر دو مصراع پیدا کنیم چون این دو هجا کاملاً شبیه هم هستند فقط گوش ماست که می‌تواند تشخیص دهد آن‌ها به‌جای هجای بلند آمده‌اند.

* هجای کوتاه در آخر مصراع اول مطابق اختیارات وزنی باید بلند فرض شود.

۲۰. مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

آ	گَر	بَر	جَا	یِ	مَن	غِی	رِی	گُ	زِی	نَدَ	دُو	سَتَ (سُ)	حَا	کَمَ	اَوَسْت
وزن اصلی:	-	-	-	U	-	-	-	U	-	-	-	U	-	-	-
	خَ	رَا	مَمَ	بَا	دَ	گَر	هَنَ	جَاکِرَ	بَی	جَا	یِ	دُو	سَتَ (سُ)	بَگَ	زِی

پس از انجام این تمرین بار دیگر به این جدول نگاه کنید و آن را به خاطر بسپارید.

که	نا مه	د ل من	د ل دین	
ک	ک	ک	ک	هجایی که شاعر آورده:
-	-	-	-	وزن اصلی که گوش می‌شنود:

۲- کوتاه تلفظ کردن مصوت بلند (آوردن هجای بلند به جای هجای کوتاه) (U)

در این اختیار، شاعر می‌تواند برخی از هجاهای بلند در آخر واژه‌ها را تحت شرایطی به جای هجای کوتاه بیاورد. در این موارد وزن اصلی و آنچه گوش ما از طریق سمعی می‌شنود، هجای کوتاه است اما شاعر به جای این هجای کوتاه، یک هجای بلند می‌آورد. برای این کار شاعر یکی از مصوت‌های بلند «و» یا «ی» را کوتاه تلفظ می‌کند تا هجای بلند، به هجای کوتاه تبدیل شود؛ مثلاً می‌تواند هجای بلندی را که در آخر واژه‌هایی مثل «آرزو» یا «کشتی» آمده به جای هجای کوتاه به کار ببرد. در این حالت واژه‌ای مثل «آرزو» می‌تواند با واژه «حادثه» هم‌وزن فرض شود. (مصوت کوتاه «و» در «آرزو» کوتاه تلفظ می‌شود تا هجای بلند «زو» به هجای کوتاه تبدیل شود و «آرزو» هم‌وزن با «حادثه» شود.)

حادثه:	حا	د	ث
وزن اصلی (وزن سمعی):	-	U	U
آرزو:	آ	ر	زو
وزنی که شاعر آورده:	-	U	U

اتفا ...

اتفا کدام هجاهای بلند را می‌توان به جای هجای کوتاه آورد؟

اتفا کدام هجاهای بلند را می‌توان به جای هجای کوتاه آورد؟

اتفا کدام هجاهای بلند را می‌توان به جای هجای کوتاه آورد؟

۱. فقط هجاهای بلند در آخر واژه‌ها.

۲. فقط هجاهای بلند در آخر واژه‌ها که به یکی از دو مصوت بلند «و» یا «ی» ختم شده باشند. مثل هجای آخر واژه‌هایی مثل «آرزو - جست‌وجو - گفت‌وگو - گیسو - ماهرو - آبرو - جادو، کشتی - افعی - سازندگی - چاشنی - راستی - خاری - دلبری - روزی ...»

۳. هجای بلند در آخر واژه‌هایی که به یک صامت یا مصوت بلند «ا» ختم می‌شوند، نمی‌توانند به هجای کوتاه تبدیل شوند مثلاً هجای بلند در آخر واژه‌هایی مثل «همدرد، کاریز - گویا - خدایا» هرگز نمی‌توانند معادل یک هجای کوتاه فرض شوند. (حتماً می‌دانید که هیچ هجای بلندی نمی‌تواند به مصوت کوتاه ختم شود.)

اما مهم‌ترین شرط:

۴. باید بعد از هجای بلندی که قرار است کوتاه فرض شود یا «همزه - ا» آمده باشد یا «ی، ی، ی، ی» یا «ضمیر متصل: م، ت، ش ...» مثلاً اگر بعد از واژه‌هایی مثل «آرزو» و «کشتی»، واژه «از» بیاید، هجای بلند آخرشان با هجای کوتاه تفاوتی نخواهد داشت.

به کادر زیر نگاه کنید تا ماجرا برایتان روشن تر شود:

هجای آخر واژه‌های مثل «آرزو» می‌تواند کوتاه فرض شود اگر مثلاً داشته باشیم:

آرزو از - آرزوای - آرزو این - آرزو آن - آرزو است - آرزو افتاد - آرزوی - آرزویی - آرزویت - آرزویش

* * *

یا هجای آخر واژه‌های مثل «کشتی» می‌تواند کوتاه فرض شود اگر مثلاً داشته باشیم:

کشتی از - کشتی ای - کشتی این - کشتی آن - کشتی است - کشتی افتاد - کشتی اگر - کشتی ی - کشتی بی - کشتی اش

یادتان باشد: هنگام حل تست‌های اختیارات شاعری، بیت را بلند بخوانید تا مثلاً بفهمید در بیت زیر، بعد از واژه «افعی»، «ی» آمده و هجای «عی» در آخر «افعی» با این که هجای بلند است اگر ضرورت داشته باشد با هجای کوتاه تفاوتی ندارد.

«افعی شهر از تب دیوانگی حلقه می‌زد گرد مرغ خانگی» (افعی ی)

چند نمونه و دست آخر توضیح یکی دو نکته دیگر:

نمونه اول:

«آهو از وحشت به هر سو می‌گریخت او به پیش آن خران شب‌گاه ریخت»

وزن بیت به شیوه سماعی: فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

اول بدون تقطیع بگوئید کدام هجای بلند در این بیت می‌تواند (و اگر لازم باشد) کوتاه فرض شود؟ درست حدس زدید؛ هجای آخر واژه «آهو» که به مصوت بلند «و» ختم شده و قبل از همزه «ا» آمده است، می‌تواند مطابق اختیارات شاعری کوتاه فرض شود به عبارت دیگر مصوت بلند «و» را کوتاه تلفظ می‌کنیم.

آ	هو	از	وح	شت	ب	هر	سو	می	گ	ریخت
ـ	U	ـ	ـ	ـ	U	ـ	ـ	ـ	ـ	ـ
او	بی	ش	آ	خ	را	ش	کا	ه	ریخت	
ـ	ـ	*	ـ	ـ	ـ	ـ	ـ	ـ	ـ	ـ

وزن اصلی:

* هجای کوتاه در آخر واژه «پیش» در ترکیب «پیش آن» از یک صامت و یک کسره درست شده و به جای هجای بلند آمده است (بلند تلفظ شدن مصوت کوتاه). هجای آخر مصراع‌ها هم همیشه بلند فرض می‌شود.

نمونه دوم:

«خلد گر به خاری آسان برآید چه سازم به خاری که در دل نشیند»

وزن بیت به شیوه سماعی: فاعلن فاعلن فاعلن

خ	لد	گر	ب	پا	خا	ری	آ	ساز	ب	را	ید
ـ	ـ	ـ	U	ـ	ـ	U	ـ	ـ	U	ـ	ـ
چ	سا	رم	ب	خا	ری	که	در	دل	ب	شی	ند
ـ	ـ	ـ	ـ	ـ	ـ	ـ	ـ	ـ	ـ	ـ	ـ

هجای بلند «ری» در «خاری» که قبل از همزه «ا» در واژه «آسان» آمده بنا بر ضرورت وزنی باید کوتاه فرض شود (مصوت بلند «ی» کوتاه تلفظ می‌شود).

حتماً دقت کردید در بیت فوق دوبار واژه «خاری» به کار رفته اما در مصراع دوم هجای بلند «ی» قبل از صامت «ک» آمده و قابلیت کوتاه شدن را ندارد. سایر هجاهای بلند در این بیت نیز به مصوت‌های «و» یا «ی» ختم نشده‌اند.

«راستی آموز، بسی جوفروش هست درین کوی که گندمناست»

وزن بیت به شیوه سماعی: مفتعلن مفتعلن فاعلن

حدس بزید کدام هجای بلند قابلیت و امکان تبدیل شدن به هجای کوتاه را دارد؟

را	سُ	تِ	آ	مُو	رُ	بِ	سِ	جُو	فُ	رُش	وزن اصلی:
		ک						*		کلا**	
-	U	U	-	-	U	U	-	-	U	-	
هس	تُ	دَ	رُو	کُو	ئِ	کِ	گَن	دُم	نَ	ماست	
										کلا**	

هجای بلند «تی» در «راستی» که قبل از همزه آمده معادل هجای کوتاه است.

* واژه «جو» در مصراع دوم (جو: ج و) هجای بلند است چون سه واج دارد.

** همزه «در این» حذف شده و در آخر هر دو مصراع به جای هجای بلند، هجای کشیده آمده است.

یادتان نرود:

واژه‌های تک‌هجایی که از یک هجای بلند درست شده‌اند، مثل «بو - بی - گو - سی» هرگز نمی‌توانند کوتاه فرض شوند. اما با نگاه به شعر شاعران کلاسیک درمی‌یابیم که شاعران ما فقط واژه «سو» را آن هم به شرطی که قبل از «ی» آمده باشد با یک هجای کوتاه برابر گرفته‌اند و تفاوتی بین هجای بلند «سو» در «سوی» با هجای کوتاه قائل نبوده‌اند:

«آمد سوی کعبه سینه پر جوش چون کعبه نهاد حلقه در گوش»

وزن بیت به شیوه سماعی: مستفعل فاعلات فعلن (مفعول مفاعلن فعولن)

آ	مَد	سُو	ی	کَع	بِ	سِ	نِ	بُر	جُش	وزن اصلی:
		ک								
-	-	U	U	-	U	U	-	-	-	
چُن	جَع	بَ	نَ	هَا	دُ	خَل	قِ	دَر	گُش	

پیش از این گفتیم و بار دیگر می‌گوییم...

واژه‌هایی مثل «سیاهی - بیابان - میان - روحانیون - عامیانه - زید (زندگی کند) ...» را «س - یاهی، ب - بیابان، روحانیون و ...» تلفظ می‌کنیم، در تلفظ عروضی این واژه‌ها، هیچ اختیار زبانی به کار نرفته است (در این واژه‌ها مصوت بلند «ی» و صامت «ی» کنار هم قرار می‌گیرد: سیاهی: س + ی (مصوت بلند) + ی (صامت) + ا + ه + ی).

در بیت زیر در هجای اول واژه «بیا» در مصراع اول هیچ اختیار زبانی صورت نگرفته است.

«بیا تا برآریم دستی ز دل که نتوان برآورد فردا ز گل»

بِ	یَا	تَا	بَ	*رَا	رِی	مُ	دَس	تِ	زِ	دِل	وزن اصلی:
-	-	-	U	-	-	U	-	-	U	-	
کِ	نَت	وَاکِر	بَ	رَا	وَر	دُ	قَر	دَا	زِ	گِل	

* در واژه «برآریم» اختیار زبانی حذف همزه به کار رفته است.

آنچه را گفتیم مربوط به اختیارات شاعری است و اجباری در کار نیست یعنی طبق قواعدی که گفته شد می‌توان هجای بلند را کوتاه فرض کرد (به عبارت دیگر مصوت بلند را کوتاه تلفظ کرد) اما همه این‌ها یک شرط اصلی دارد و آن هم این‌که وزن و موسیقی طبیعی شعر چنین نیازی را به شاعر تحمیل کند. بی‌آن‌که شاعر لزوماً از این کار آگاه باشد. مثلاً در بیت زیر همه قراردادهای و قواعد برای کوتاه تلفظ شدن هجای بلند «شی» در «آنتشی» فراهم است ولی وزن و موسیقی طبیعی شعر به چنین کاری نیاز ندارد:

«برق زد چون پیش چشم آن آهنش آنتشی افتاد در پیراهنش»

وزن بیت به شیوه سماعی: فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

ش	هـ	نا	ما	چش	ش	بی	زُد	قُ	بر	وزن اصلی:
-	U	-	-	U	-	-	-	U	-	
ش	هـ	را	بی	دَر	دُ	تا	اُف	تِ	آ	

یا در بیت زیر هجای بلند «سو» قبل از «ی» آمده ولی موسیقی شعر نیازی به کوتاه تلفظ شدن آن نداشته است.

«چون رفت به خانه سوی خویشان گفت آنچه شنید پیش ایشان»

ش	خ	ی	سو	خا	ن	پ	رَف	رُف	چُن	وزن اصلی:
-	-	U	-	U	-	U	U	-	-	
ش	ای	ش	بی	نی	دُ	ش	چ	ن	گف	

تمرین

ابتدا نمونه‌های زیر را به شیوه سماعی (شنیداری) تقطیع هجایی کنید و در زیر هر هجا نشانه‌ها و پایه‌های آوایی را که گوش‌تان اعلام می‌کند، بنویسید، سپس هجاهای هر بیت را زیر نشانه‌های هجایی بنویسید.

الف) دو کلمه «کشتی» و «آرزو» را به خاطر بسپارید. هجای آخر این دو کلمه، بلند است و طبق شرایطی که در زیر می‌آید می‌تواند به هجای کوتاه تبدیل شود. سپس ببینید کدام هجا به الگوی زیر نزدیک است؟

○ کشتی + همزه «ای، این، آن، افتاد، از ...»

○ یا کشتی + «ی، ئی، ئی، یی ...»

○ یا کشتی + «ضمیر متصل مثل: م، ت، ش، ...»

□ یا آرزو + همزه «ای، این، آن، افتاد، از ...»

□ یا آرزو + «ی، ئی، ئی، یی ...»

□ یا آرزو + «ضمیر متصل: م، ت، ش ...»

ب) به واژه «سوی» دقت کنید.

ج) اگر هجایی را پیدا کردید که شبیه یکی از الگوهای بالا (کشتی - آرزو) است. اختیار زبانی آوردن هجای بلند به جای هجای کوتاه در آن رخ داده و شاعر مصوت بلند را کوتاه تلفظ کرده است.

روش فوق در حل سریع تست‌های کنکور بسیار کارگشا است.

۱. گوش کشیده‌است از آن گوش به من نمی‌کند
 یاران چه چاره سازم با این دل رمیده
 رفت وقتی سوی غرقاب هلاک
 حیوانی که نوشد می و انسان تشود
 با مریدی جانب صحرا و دشت

۱. پیش کمان ابرویش لابه همی‌کنم ولی
 ۲. آن آهوی سیه‌چشم از دام ما برون شد
 ۳. کشتی‌ای ز آسیب موجی هولناک
 ۴. رندی آموز و کرم کن که نه چندان هنراست
 ۵. روزی آن سلطان تقوا می‌گذشت

که زندگانی ما نیز جاودانی نیست درویشی اختیار کنی بر توانگری یا وجود و عدمش را غم بیهوده خوردند (دنی: دنیا) و گر ناخدا جامه بر تن درد نهان راستی آشکارا گزیند شیر گویی خون او می خواست ریخت فراغت از تو میسر نمی شود ما را دگر آنجا که روم عاقل و فرزانه روم بستان و به عمر لیلی افزای لب لعلی گزیده ام که مپرس در پریشان حالی و درماندگی که دل به دست کمان ابرویی است کافر کیش آهوکشی آهوپی بزرگ است مرد را گر خالی از مردم زید که درون گوشه گیران ز جهان فراغ دارد

۶. اگر بمرد عدو جای شادمانی نیست
۷. ای دل اگر به دیده تحقیق بنگری
۸. دنی آن قدر ندارد که بر او رشک برند
۹. قضا کشتی آنجا که خواهد برد
۱۰. هنر خوار شد جادویی ارجمند
۱۱. عیسی ی مریم به کوهی می گریخت
۱۲. اگر تو فارغی از حال دوستان یارا
۱۳. گر از این منزل ویران به سوی خانه روم
۱۴. از عمر من آنچه هست بر جای
۱۵. سوی من لب چه می گزی که مگوی
۱۶. دوست آن باشد که گیرد دست دوست
۱۷. چو بید بر سر ایمان خویش می لرزم
۱۸. آن کس که نه آدمی است گرگ است
۱۹. شیر را ننگ است گر بی دم زید
۲۰. سر ما فرو نیاید به کمان ابروی کس

پاسخ:

۱. «پیش کمان ابرویش لابه همی کنم ولی گوش کشیده است از آن گوش به من نمی کند»
الف) به بیت نگاه کنید حتی قبل از تقطیع به شیوه سماعی، الگوی «آرزویش» را در واژه «ابرویش» می بینیم پس احتمالاً هجای بلند «رو» به جای هجای کوتاه به کار رفته است.

ب) وزن بیت: مفتعلن مفاعلن مفاعلن مفاعلن

وزن اصلی: - U - U | - U U - | - U - U | - U U -

ج) نوشتن پایه های آوایی مصراع اول در بالای نشانه های هجایی و نوشتن پایه های آوایی مصراع دوم در زیر نشانه های هجایی:

بی	شی	ک	ما	ن	آب	رو	پیش	لا	پ	ه	می	ک	نَم	وَ	لی
						ک									
-	U	U	-	U	-	U	-	-	U	U	-	U	-	U	-
گو	ش	ک	شی	د	آس	ت	زان	گو	ش	پ	من	ن	می	ک	ند

در هجای هفتم مصراع اول، همان گونه که پیش بینی کرده بودیم، هجای بلند «و» به جای هجای کوتاه آمده تا با هجای معادلش در مصراع دوم یکسان شود.

در مصراع دوم در «کشیده است» حذف همزه صورت گرفته است.

۲. هجای بلندی که احتمالاً دارای اختیار کوتاه تلفظ کردن مصوت بلند است: «هو» در «آهوی».

وزن بیت: مستفعلن فاعولن مستفعلن فاعولن (مفعول فاعلاتن مفعول فاعلاتن)

آ	آ	هو	ی	س	ته	چش	قز	دا	م	ما	ب	رو	ک	شُد
		ک	ک											
-	U	-	U	-	U	-	-	-	U	-	U	-	U	-
یا	را	ک	چ	چا	ر	سا	م	با	ای	د	ل	ر	می	د
ک								ک						

در هجای سوم مصراع اول، باید مصوت بلند «و» در آخر واژه «آهو» کوتاه تلفظ شود (← آرزوی).
در هجای چهارم مصراع اول و هجای یازدهم مصراع دوم باید مصوت کوتاه را بلند تلفظ کنیم (← دِ لِ من).
هجای کشیده در آخر مصراع دوم، مطابق اختیارات وزنی، بلند تلفظ می‌شود. در هجای هشتم مصراع اول نیز حذف همزه صورت گرفته است.

۳. هجاهای بلندی که احتمالاً دارای اختیار کوتاه تلفظ کردن مصوت بلند است: «تی» در «کشتی‌ای» و «سو» در «سوی»

وزن بیت: فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

کِش	تِی	ای	زا	سی	پ	مو	جِی	هو	لُ	ناک
ک										کلا
-	U	-	-	-	U	-	-	-	U	-
زَف	ثُ	وَق	تِی	سِو	ی	غَر	قا	بِ	هَـ	لاک
								کلا		کلا

مصوت بلند «ی» در «کشتی» باید کوتاه تلفظ شود (← کشتی‌ای).

هجای بلند «سو» کوتاه نشده است.

مصوت کوتاه در آخر واژه «غرقاب» باید بلند تلفظ شود (← د لِ من).
هجای کشیده آخر هر دو مصراع مطابق اختیارات وزنی، بلند تلفظ می‌شود.

حذف همزه در «ز آسیب»

۴. هجای بلندی که احتمالاً دارای اختیار کوتاه تلفظ کردن مصوت بلند است: «ی» در «رندی‌آموز»

وزن بیت: فاعلاتن (فاعلاتن) فاعلاتن فعلن

یَن	دِی	یا	مو	رُ	ک	رَم	گُن	ک	نَ	چَن	داکِر	هَـ	نَ	رَست
ک	ک													کلا
U	U	-	-	U	U	-	-	U	U	-	-	U	U	-
خ	تِی	وا	نی	ک	نَ	نو	شَد	م	ئِ	اِن	ساکِر	نَ	شَـ	وَد

مصوت بلند «ی» در «رندی»، باید بلند تلفظ شود (← کشتی + همزه «آ»).

هجای کشیده در آخر مصراع اول مطابق اختیارات وزنی، بلند فرض می‌شود. همچنین شاعر در رکن اول به‌جای فعلان از فاعلاتن استفاده کرده است که در اختیارات وزنی با آن آشنا خواهید شد.

۵. هجای بلندی که احتمالاً می‌تواند دارای اختیار کوتاه تلفظ کردن مصوت بلند باشد: «زی» در «روزی آن»

وزن بیت: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

رو	زی	یاکِر	سُل	طا	ن	تق	وا	می	گُ	دَشت
	ک									کلا
-	U	-	-	-	U	-	-	-	U	-
با	مُ	ری	دی	جا	ن	بِ	ضح	را	وُ	دَشت
						کلا				کلا

در هجای دوم مصراع اول باید مصوت بلند «ی» در «روزی» کوتاه تلفظ شود (← کشتی آن).

در هجای هفتم مصراع دوم، مصوت کوتاه را باید بلند تلفظ کرد (← د لِ من).

هجای کشیده آخر هر دو مصراع مطابق اختیارات وزنی، بلند فرض می‌شود.

۶. هجای بلندی که احتمالاً دارای اختیار کوتاه تلقظ کردن مصوت بلند است: «نی» در «زندگانی ی ما»
وزن بیت: مفاعیلن فاعلاتن مفاعیلن فعلن

آ	گَر	پ	مُر	دُ	عَ	دو	جا	ی	شا	د	ما	نی	نیست
													کلا
وزن اصلی:	U	-	U	U	U	-	-	U	U	-	U	-	-
کَ	زِن	دِ	گا	نِی	ی	ما	نِی	رُ	جا	و	دا	نِی	نیست
				ک									کلا

مصوت بلند «ی» در «زندگانی» باید کوتاه تلقظ شود تا به وزن اصلی برسیم. (هجای کشیده در آخر هر دو مصراع، بلند فرض می‌شود).

۷. هجای بلندی که احتمالاً دارای اختیار کوتاه تلقظ کردن مصوت بلند است: «شی» در «درویشی اختیار»
وزن بیت: مستفعلن مفاعیلُ مستفعلن مفا (مفعولُ فاعلاتُ مفاعیلُ فاعلن)

ای	دِل	آ	گَر	پ	دی	دِ	ی	تَح	قی	قُ	پِن	گ	ری
وزن اصلی:	-	-	U	-	U	-	U	U	-	U	-	U	-
دَر	وی	شی	اِخ	ت	یا	رُ	کُ	نِی	بَر	ت	واکِر	گ	ری
			ک										

مصوت بلند در «درویشی» باید کوتاه تلقظ شود (← کشتی + همزه «ا»).
واژه «اختیار» را «ا - خ - ت - ی - رُ» تلقظ می‌کنیم و دارای هیچ اختیار شاعری نیست.
همزه در واژه «اگر» حذف نمی‌شود.

۸. هجای بلندی که احتمالاً دارای اختیار کوتاه تلقظ شدن مصوت بلند است: «نی» در «دُنِی آن»
وزن بیت: فاعلاتن (فاعلاتن) فاعلاتن فعلن

دُن	بِی	آکِر	قَد	رُ	نَ	دا	زَد	ک	ب	رَو	زَش	کُ	ت	زَنَد
وزن اصلی:	-	U	-	U	U	-	-	U	U	-	-	U	U	-
یا	وُ	جو	دُ	عَ	دَ	قَش	را	عَ	م	بِی	هو	دِ	حُ	زَنَد
			ک											کلا

در هجای دوم مصراع اول باید مصوت بلند «ی» در «دُنِی» کوتاه تلقظ شود (← کشتی آن).
در هجای چهارم مصراع دوم مصوت کوتاه را باید در ترکیب «وجود و عدم» بلند تلقظ کرد (← دَل دین).
در ترکیب «بر او» حذف همزه صورت گرفته است.

هجای کشیده آخر هر دو مصراع مطابق اختیارات وزنی، بلند فرض می‌شود.
۹. هجای بلندی که احتمالاً دارای اختیار کوتاه تلقظ شدن مصوت بلند است: «تی» در «کشتی آن‌جا»
وزن بیت: فعولن فعولن فعولن فعل

ق	ضَا	کِش	تِی	آکِر	جا	ک	خَا	هَد	ب	زَد
وزن اصلی:	U	-	U	-	-	U	-	-	U	-
و	گَر	نا	خ	دا	جا	م	بَر	تَن	دَ	زَد

مصوت بلند «ی» در واژه «کشتی» در هجای چهارم مصراع اول باید کوتاه تلقظ شود ← کشتی + همزه «ا»

۱۰. هجاهای بلندی که احتمالاً دارای اختیار کوتاه تلقظ کردن مصوت بلند هستند: «دو» در «جادویی» و «تی» در «راستی» ...

وزن بیت: فعولن فعولن فعل

هُدْ	نَر	خَا	رُ	شُدْ	جَا	دُو	یِ	آر	حُجْ	قَنْد
						ک				کلا
U	-	-	U	-	-	U	-	-	U	-
نْ	هَکَر	رَا	سُنْ	تِی	آ	شِ	کَا	رَا	گِی	رَنْد
										کلا

فقط مصوت بلند «و» در «جادویی» باید کوتاه تلقظ شود (← آرزویی).

مصوت بلند در آخر واژه «راستی» قابلیت کوتاه تلقظ کردن دارد اما چون نیازی نبوده است، شاعر از آن استفاده نکرده است. هجای کشیده آخر مصراع‌ها مطابق اختیارات وزنی باید بلند فرض شوند.

۱۱. هجای بلندی که احتمالاً دارای اختیار کوتاه تلقظ کردن مصوت بلند است: «سی» در «عیسی» و وزن بیت: فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

عِی	سِی	ی	مَر	یَم	بِ	کُو	هِی	مِی	مِی	رِیخت
	ک	ک								کلا
-	U	-	-	-	U	-	-	-	U	-
شِی	رُ	گُو	بِی	خُو	نِ	اَو	مِی	خَا	سِت (سُنْ)	رِیخت
										کلا

مصوت بلند «ی» در «عیسی ی» باید کوتاه تلقظ شود (← کشتی ی).

مصوت کوتاه «ی» بعد از «عیسی» باید بلند تلقظ شود (← د ل من).

هجای کشیده در آخر هر دو مصراع، مطابق اختیارات وزنی بلند محسوب می‌شود.

۱۲. هجای بلندی که احتمالاً دارای اختیار کوتاه تلقظ کردن مصوت بلند است: «غی» در «فارغی از» و وزن بیت: مفاعلتن مفاعلتن فاعلن

آ	گَر	ثْ	فَا	رِ	غِی	یَز	حَا	لِ	دُو	سَا	تَاکِر	یَا	رَا
					ک								
U	-	U	-	U	U	-	-	U	-	U	-	-	-
فَا	رَا	عْ	تَزْ	ثْ	مُ	یَسْ	سَر	نِ	مِی	شَنْ	وَدْ	مَا	رَا

مصوت بلند «ی» در «فارغی» باید کوتاه تلقظ شود (← کشتی از).

حذف همزه در هجای چهارم مصراع دوم دیده می‌شود (← فراغت از).

۱۳. هجای بلندی که احتمالاً دارای اختیار کوتاه تلقظ کردن مصوت بلند است: «سو» در «سوی» و وزن بیت: فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

گ	رَ	زِیکَر	مَنْ	زِ	لِ	وِی	رَاکِر	بِ	سُو	ی	خَا	نِ	رَ	وَم
									ک	ک				
U	U	-	-	U	U	-	-	U	U	-	-	U	U	-
دِ	گِ	رَاکِر	جَا	کِ	رَ	وَم	عَا	قِی	لُ	قَر	زَا	نِ	رَ	وَم

مصوت بلند «و» در «سوی» باید کوتاه تلفّظ شود (← استثنا در کلمات تک‌هجایی).

مصوت کوتاه در آخر هجای «ی» باید بلند تلفّظ شود (← د ل م).

حذف همزه در «گر از»، «از این» و «دگر آن» صورت گرفته است.

۱۴. هجای بلندی که احتمالاً دارای اختیار کوتاه تلفّظ کردن مصوت بلند است: «لی» در «لیلی افزای»

وزن بیت: مستفعلُ فاعلاتُ فعلن (مفعولُ مفاعِلن فعلون)

از	عُم	ر	م	نَاکِر	چ	هَس	ث	بَر	جای
									کَلَا
وزن اصلی:	-	-	U	U	-	U	-	-	
پس	تا	نُ	پ	عُم	ر	لی	لی	آف	زای
									کَلَا

مصوت بلند «ی» در «لیلی» باید کوتاه تلفّظ شود (← کشتی + همزه).

حذف همزه در «من آنچه» صورت گرفته است.

هجای کشیده در آخر مصراع اول باید مطابق اختیارات وزنی، بلند فرض شود.

۱۵. هجای بلندی که احتمالاً دارای اختیار کوتاه تلفّظ شدن مصوت بلند است: «سو» در «سوی»

وزن بیت: فاعلاتن (فاعلاتن) مفاعِلن فعلن

سو	ی	من	لَب	چ	می	گ	زی	ک	م	گوی
										کَلَا
وزن اصلی:	U	-	-	U	-	U	-	U	U	
لَ	پ	لَع	لی	گ	زی	د	آم	ک	م	پُرس
										کَلَا

مصوت بلند «و» در «سوی» باید کوتاه تلفّظ شود (البته هجای «سو» را به‌گونه‌ای دیگر هم می‌توان توجیه کرد):

شاعر در رکن اول به‌جای «فاعلاتن» از «فاعلاتن» استفاده کرده است (← اختیارات وزنی).

هجای کشیده در آخر هر دو مصراع، مطابق اختیارات وزنی باید بلند فرض شود.

۱۶. هجای بلندی که احتمالاً دارای اختیار کوتاه تلفّظ کردن مصوت بلند است: «لی» در «حالی ئی»

وزن بیت: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

دو	ست (س)	آکِر	با	شَد	ک	گی	رَد	دَس	ت	دوست
										کَلَا
وزن اصلی:	-	U	-	-	-	U	-	-	U	
دَر	بَ	ری	شَاکِر	حا	لی	ئِ	دَر	مَکِر	د	گی
						کَلَا				

مصوت بلند «ی» در «حالی» باید کوتاه تلفّظ شود (← کشتی ئی).

هجای هفتم مصراع دوم که از یک صامت و حرف عطف درست شده باید بلند تلفّظ شود (← د ل دین).

هجای کشیده «دوست» در آخر مصراع اول، مطابق اختیارات وزنی باید بلند فرض شود.

۱۷. هجای بلندی که احتمالاً دارای اختیار کوتاه تلفظ کردن مصوت بلند است: «رو» در «ابروی»
وزن بیت: مفاعِلن فاعِلان مفاعِلن فاعِلن

جُ	بِی	دُ	بَر	سَن	رِ	اِی	مَا	نِ	خِی	شِ	مِی	لَر	رَم
U	-	U	-	U	U	-	-	U	-	U	-	-	-
کِ	دِل	پِ	دَس	تِ	کِ	مَا	تَب	رِو	بِی	سِت (سُن)	کَا	قَر	کِش
								کِ					کَلَا

مصوت بلند «و» در «ابرو» باید کوتاه تلفظ شود (← آرزوی بی). حذف همزه در «کمان ابرو» و «ابروی است» صورت گرفته است. هجای کشیده در آخر مصراع دوم باید بلند تلفظ شود.

۱۸. هجاهای کوتاهی که احتمالاً دارای اختیار کوتاه تلفظ شدن مصوت بلند است: «می» در «آدمی است»، «شی» در «کشی» و «هو» در «آهوئی»

وزن بیت: مستفِعِلُ فاعِلاتُ فاعِلن (مفعولُ مفاعِلن فاعِلن)

اَکِر	گَس	کِ	نَ	آ	دَ	مِی	سِت (سُن)	گُر	گَسِت
-	-	U	U	-	U	-	U	-	-
آ	هُو	کِ	شِی	آ	هُو	بِی	بُ	زُر	گَسِت
				کِ	کِ				کَلَا

مصوت‌های بلند «ی» و «و» در «کشی» و «آهوئی» باید کوتاه تلفظ شود.

مصوت بلند «ی» در «آدمی» نیز چون قبل از همزه آمده می‌توانست در صورت لزوم کوتاه تلفظ شود که ضرورتی برای این کار در وزن شعر به وجود نیامده است.

حذف همزه در «آدمی است» و «گرس است» و «بزرگ است» صورت گرفته است.

هجای کشیده در آخر هر دو مصراع را معادل هجای بلند می‌گیریم.

۱۹. هجای کوتاهی که احتمالاً می‌تواند دارای اختیار کوتاه تلفظ شدن مصوت بلند باشد: «لی» در «خالی از»

وزن بیت: فاعِلان فاعِلان فاعِلن

شِی	رُ	رَا	نَن	گَس	ث	گَر	بِی	دُم	زِ	یَد
-	U	-	-	-	U	-	-	-	U	-
مَر	دُ	رَا	گَر	خَا	لِی	یَز	مَر	دُم	زِ	یَد
					کِ					

مصوت بلند «ی» در «خالی» باید کوتاه تلفظ شود (← کشتی از). حذف همزه در «تنگ است» و «خالی از» صورت گرفته است. «زید: زندگی کند» را «ز - یَد» تلفظ می‌کنیم و آن را هیچ اختیاری در نظر نمی‌گیریم.

۲۰. هجای کوتاهی که احتمالاً می‌تواند دارای اختیار کوتاه تلفظ شدن مصوت بلند باشد: «رو» در «ابروی»

وزن بیت: فاعِلاتُ فاعِلان فاعِلاتُ فاعِلان

سَن	رِ	مَا	فُ	رِو	نَ	یَا	یَد	بِ	کِ	مَا	نِ	اَب	رِو	ی	گَس
U	U	-	U	-	U	-	-	U	U	-	U	-	U	-	-
کِ	دَ	رِو	نِ	گِو	شِی	گِی	رَاکِر	زِ	جِ	هَاکِر	قَت	رَا	عُ	دَا	رَد

مصوت بلند «و» در «ابرو» باید کوتاه تلفظ شود (← آرزوی بی).

مصوت کوتاه «ی» باید بلند تلفظ شود (← دِل مَن).

۱۴۸. در این بیت چند اختیار زبانی به کار رفته است؟

«اگر تو ز آموختن سرنمایی بجوید سر تو همی سروری را»

- ۱) یک اختیار در مصراع اول و یک اختیار در مصراع دوم
 ۲) یک اختیار در مصراع اول و دو اختیار در مصراع دوم
 ۳) دو اختیار در مصراع اول و یک اختیار در مصراع دوم
 ۴) تنها یک اختیار در مصراع دوم

۱۴۹. در بیت «برخیز که می‌رود زمستان / بگشای در سرای بستان» در کدام هجای مصراع دوم، باید

مصوت کوتاه را بلند تلفظ کنیم؟

- ۱) دوم ۲) پنجم ۳) هفتم ۴) نهم

۱۵۰. در بیت «روز و شب از فروغ تو مستیم / مست افسون لعل تو هستیم» چند اختیار زبانی به کار رفته است؟

- ۱) یک ۲) دو ۳) سه ۴) چهار

۱۵۱. در کدام رکن از دو مصراع بیت زیر، مطابق اختیارات زبانی، به جای هجای بلند از هجای کوتاه

استفاده شده است؟

«روزها فکر من این است و همه شب سختم که چرا غافل از احوال دل خویشتم»

- ۱) رکن اول مصراع اول - رکن اول مصراع دوم ۲) رکن سوم مصراع اول - رکن سوم مصراع دوم
 ۳) رکن دوم مصراع اول - رکن سوم مصراع دوم ۴) رکن آخر مصراع اول - رکن اول مصراع دوم

۱۵۲. در رکن چندم بیت زیر، اختیار زبانی صورت گرفته است؟

«مُشکی تو، صبا محرم راز تو نباشد در راه صبا، زلف نینم که گشایی»

- ۱) دوم ۲) اول ۳) چهارم ۴) سوم

۱۵۳. در بیت «به خدا میل ندارم نه به چرب و نه به شیرین / نه بدان کیسه پر زر نه بدین کاسه زَرین»

در کدام هجا و کدام رکن، اختیار زبانی صورت گرفته است؟

- ۱) هجای آخر رکن سوم ۲) هجای آخر رکن دوم ۳) هجای اول رکن آخر ۴) هجای دوم رکن سوم

۱۵۴. در کدام رکن مصراع اول بیت زیر، مصوت کوتاه باید بلند تلفظ شود؟

«ای که در دل جای داری بر سر چشم نشین کاندر آن بیغوله ترسم تنگ باشد جای تو»

- ۱) اول ۲) دوم ۳) سوم ۴) چهارم

۱۵۵. در مصراع اول کدام بیت از اختیار زبانی تغییر کمیت مصوت‌ها، استفاده شده است؟

- ۱) خلد گر به پا خاری آسان برآید چه سازم به خاری که در دل نشیند
 ۲) قضا را خداوند آن پهن دشت در آن حال منکر بر او برگذشت
 ۳) به تو حاصلی ندارد غم روزگار گفتن که شبی نخفته باشی به درازنای سالی
 ۴) تو همچون گل ز خندیدن لب‌ت باهم نمی‌آید روا داری که من بلبل جو بوتیمار بنشینم

۱۵۶. در بیت «به خاک پای عزیزت که عهد نشکستم / ز من بریدی و با هیچ کس نیوستم»، کدام مصوت

بلند را باید کوتاه تلفظ کرد؟

- ۱) هفتم - مصراع اول ۲) پنجم - مصراع دوم
 ۳) ماقبل آخر - مصراع اول ۴) هشتم - مصراع دوم

۱۵۷. در بیت «خسته از درس و کتابم، عشرتی خواهم حسابی / بی‌حساب و بی‌کتاب ای ماه مکتب کو

کتابی» چند اختیار زبانی به کار رفته است؟

- ۱) یک ۲) دو ۳) سه ۴) چهار

۱۵۸. در بیت «ز فراق چون ننالم من دل شکسته چون نی / که بسوخت بنبندم ز حرارت جدایی» کدام مصوت کوتاه باید بلند تلقظ شود؟

- ۱ اول ۲ دوم ۳ دهم ۴ سیزدهم

۱۵۹. در کدام گزینه مصوت بلند، کوتاه تلقظ شده است؟

- ۱ سبوی آب (U--UU) ۲ جادویی (---)
۳ نوای نی (U---) ۴ تو گفتی (---)

۱۶۰. ناصر خسرو در کدام بیت سه بار از اختیار شاعری بلند تلقظ کردن مصوت کوتاه استفاده کرده است؟

- ۱ اگر تو ز آموختن سربتابی نجوید سر تو همی سروری را
۲ بسوزند چوب درختان بی‌بر سزا خود همین است مر بی‌بری را
۳ درخت تو گر بار دانش بگیرد به زیر آوری چرخ نیلوفری را
۴ تو با قید بی‌اسب پیش سواران نباشی سزاوار جز چاکری را

۱۶۱. در همهٔ گزینه‌ها به جز گزینهٔ اختیار زبانی به کار گرفته شده است.

- ۱ چو خواهی که نامت بود جاودان مکن نام نیک بزرگان نهان
۲ خدایا به دلّت مران از درم که صورت نبندد دری دیگرم
۳ همه در خورد رای و قیمت خویش از تو خواهند و من تو را خواهم
۴ سوی چاره گشتم ز بیچارگی ندادم بدو سر به یک بارگی

۱۶۲. در کدام گزینه حذف همزه صورت گرفته است؟

- ۱ دست آویز (U--U) ۲ نیک اختر (U--)
۳ عاقبت اندیش (U---U) ۴ آتش افروز (U--U)

۱۶۳. در کدام گزینه با توجه به تقطیع هجایی آن، همزه حذف شده است؟

- ۱ خوش آهنگ (U---) ۲ تیرانداز (U---)
۳ مردافکن (U--U) ۴ از ایشان (---)

۱۶۴. در کدام گزینه حذف همزه وجود دارد؟

- ۱ دل افسرده (U---) ۲ باد آورده (U---)
۳ شمع آجین (U--U) ۴ خوش آواز (U---)

۱۶۵. با توجه به نشانه‌های هجایی هر ترکیب، در کدام گزینه همزه حذف شده است؟

- ۱ از ایشان (---) ۲ درد آور (U--U)
۳ زیرانداز (U--U) ۴ خشم آلود (U---)

۱۶۶. در کدام گزینه تقطیع درست واژهٔ مرکب «شب‌افروز» آمده است؟

- ۱ U--U ۲ U-U ۳ U-UU ۴ -UU

۱۶۷. کدام یک از علامت‌ها نمودار کلمهٔ «درآمد» در عبارت «او هفته‌هاست درآمد ندارد» است؟

- ۱ --- ۲ -U ۳ U-U ۴ --U

۱۶۸. در کدام گزینه از اختیار «حذف همزه» استفاده نشده است؟

- ۱ اگر تو ز آموختن سربتابی نجوید سر تو همی سروری را
۲ بی‌تا برآریم دستی ز دل که نتوان برآورد فردا ز گل
۳ در چنان روز مرا آرزویی خواهد بود آرزویی که همی‌دارم اکنون پژمان
۴ در آن حال پیش آمدم دوستی کزو مانده بر استخوان پوستی

۱۶۹. شاعر در بیت «تَفَرِّجْ کَنان در هوا و هوس / گذشتیم بر خاک بسیار کس» از کدام اختیار شاعری استفاده کرده است؟

- ۱ کوتاه تَلَقُّظ کردن مصوت بلند
۲ به کار بردن یک هجای بلند به جای دو هجای کوتاه
۳ بلند تَلَقُّظ کردن مصوت کوتاه
۴ حذف کردن همزه

۱۷۰. در این بیت کدام اختیار زبانی به کار رفته است؟

- «عشق از اول سرکش و خونی بود تا گریزد هر که بیرونی بود»
۱ بلند تَلَقُّظ شدن مصوت پایانی
۲ بلند تَلَقُّظ شدن کسره اضافه
۳ کوتاه تَلَقُّظ شدن مصوت بلند
۴ بلند تَلَقُّظ شدن واو عطف

۱۷۱. در این بیت کدام اختیار زبانی به کار رفته است؟

- «توانا بود هر که دانا بود ز دانش دل پیر برنا بود»
۱ بلند تَلَقُّظ شدن مصوت پایانی
۲ بلند تَلَقُّظ شدن کسره اضافه
۳ کوتاه تَلَقُّظ شدن مصوت بلند
۴ حذف همزه

۱۷۲. در بیت زیر از کدام اختیار شاعری استفاده نشده است؟

- «بس بگردید و بگردد روزگار دل به دنیا درنبندد هوشیار»
۱ حذف همزه
۲ بلند تَلَقُّظ شدن مصوت کوتاه در مصراع اول
۳ کوتاه تَلَقُّظ شدن مصوت بلند در مصراع اول
۴ بلند تَلَقُّظ شدن مصوت کوتاه در مصراع دوم

۱۷۳. با توجه به ترتیب هجاها، در مصراع دوم بیت زیر کدام هجا مشمول اختیار شاعری «بلند تَلَقُّظ کردن مصوت کوتاه» شده است؟

- «نبینی باغبان چون گل بکارد چه مایه غم خورد تا گل برآرد»
۱ اول
۲ سوم
۳ پنجم
۴ نهم

۱۷۴. در کدام رکن از مصراع اول بیت زیر، باید مصوت کوتاه، بلند تَلَقُّظ شود؟

- «باغبان گر چند روزی صحبت گل بیدش بر جفای خار هجران صبر بلبل بیدش»
۱ سوم
۲ چهارم
۳ اول
۴ دوم

۱۷۵. با توجه به نشانه‌های هجایی مقابل کلمات، در کدام یک از اختیار شاعری (زبانی) استفاده نشده است؟

- ۱ تو گفتی (--)
۲ سوی من (U-U)
۳ شب و روز (U--U)
۴ سبوی آب (U-U-U)

۱۷۶. با توجه به اختیارات شاعری، کدام گزینه در وزن «فعولن» به کار برده نمی‌شود؟

- ۱ دلی من (U-U) ۲ چه مایه (U-U) ۳ من و دل (U-U) ۴ نامه‌بر (U-U)

۱۷۷. با توجه به اختیارات زبانی، شاعر همه گزینه‌ها به جز گزینه را می‌تواند بر وزن مفاعیلن (U---) استفاده کند.

- ۱ از آن منزل ۲ برادرها ۳ سرداران ۴ در آن دفتر

۱۷۸. در بیت زیر چند اختیار زبانی به کار رفته است؟

- «تو در آیینة نظر کن که چه دلبری ولیکن تو که خویشتن نبینی نظرت به ما نباشد»
۱ یک اختیار زبانی در مصراع دوم
۲ یک اختیار زبانی در هر دو مصراع
۳ دو اختیار زبانی در هر دو مصراع
۴ دو اختیار زبانی در مصراع اول

۱۴۵. گزینه ۱ ﴿ فعلاتن (فاعلاتن) فعلن

بررسی وزن سایر گزینه‌ها: گزینه «۲»: مستعلن مستعلن مستعلن / فاعلاتن (فاعلاتن) فعلن / گزینه «۳»: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن / فاعلاتن / گزینه «۴»: فعلن فعلن فعلن

۱۴۶. گزینه ۲ ﴿ بررسی سایر گزینه‌ها: گزینه «۱»: فعلاتن مفاعلهن / گزینه «۳»: مفاعلهن فاعلاتن مفاعلهن فعلن / گزینه «۴»: فعلاتن مفعولن فعلن

۱۴۷. گزینه ۱ ﴿ بررسی سایر گزینه‌ها: گزینه «۲»: مفعولن مفعولن فاعلهن / گزینه «۳»: فعلاتن (فاعلاتن) فعلن / گزینه «۴»: مستعلن فاعلاتن فعلن = مفعول مفاعلهن فعلن

۱۴۸. گزینه ۲ ﴿ وزن بیت به شیوه سماعی: فعلن فعلن فعلن فعلن

وزن اصلی:	U	-	-	U	U	-	-	U	-	-	U
	آ	گر	ت	ز	آ	مو	ح	تن	سر	ن	تا بی
			کل								
	پ	جو	ید	س	ر	ت	هت	می	سر	و	ری را
					کل	کل					

بلند تلقظ شدن مصوت کوتاه در هجای سوم مصراع اول و هجاهای پنجم و ششم مصراع دوم

۱۴۹. گزینه ۲ ﴿ وزن بیت به شیوه سماعی: مستعلن فاعلاتن فعلن = مفعول مفاعلهن فعلن

وزن اصلی:	-	-	U	U	-	U	U	-	-
	بگ	شا	ئی	د	ر	سن	را	ی	بس تاگر
					کل				

در هجای پنجم مصراع دوم باید مصوت کوتاه را بلند تلقظ کرد.

۱۵۰. گزینه ۲ ﴿ وزن بیت به شیوه سماعی: فعلاتن (فاعلاتن) مفاعلهن فعلن (فعلن)

وزن اصلی:	-	-	U	U	-	U	U	-	-
	رو	رُ	شَب	از	فُ	رو	غ	ت	مس تیم
								کل	
	مس	ت	آف	سو	ن	لع	ل	ت	هس تیم
								کل	

در هجای هشتم هر دو مصراع مصوت کوتاه را بلند باید تلقظ کرد.

۱۵۱. گزینه ۲ ﴿ وزن بیت به شیوه سماعی: فعلاتن (فاعلاتن) فعلاتن فعلن

وزن اصلی:	U	U	-	-	U	U	-	-	U	U
	رو	رُ	ها	فک	ر	م	نی	آس	ت	هت م
									کل	
	ک	چ	را	غا	ف	ل	رَح	وا	ل	د
									کل	

اختیارات زبانی: بلند تلقظ شدن مصوت کوتاه در هجای یازدهم هر دو مصراع (رکن سوم) اختیار وزنی: آوردن فاعلاتن به جای فعلاتن در رکن اول مصراع اول

۱۵۲. **گزینه ۴** وزن بیت به شیوهٔ سماعی: **مُسْتَعِیْلُ مُسْتَعِیْلُ مُسْتَعِیْلُ فَعْلان = مَفْعُولُ مَفَاعِیْلُ مَفَاعِیْلُ فَعْلان**

—	—	U	U	—	—	U	U	—	—	U	U	—	—	وزن اصلی:
مُش	کِی	تُ	صَ	بَا	مَح	رَ	مَ	رَا	زِ	تُ	نَ	بَا	سُد	
									کَل					
دَر	رَا	هَ	صَ	بَا	زُل	فُ	نَ	بِی	تَم	کَ	غُ	شَا	بِی	

در رکن سوم اختیار زبانی بلند تلقظ شدن مصوت کوتاه رخ داده است.

۱۵۳. **گزینه ۱** وزن بیت به شیوهٔ سماعی: **فَعْلان فَعْلان فَعْلان فَعْلان**

—	—	U	U	—	—	U	U	—	—	U	U	—	—	وزن اصلی:
بَ	عُ	دَا	یِی	لُ	نَ	دَا	رَمَ	نَ	بَ	جَر	بُ	تَ	بَ	رِکِبَ
												کَل		
نَ	بَ	دَاکِرَ	کِی	سِ	یِ	پُر	زَر	نَ	بَ	دِکِرَ	کَا	سِ	یِ	رِکِبَ

بلند تلقظ شدن مصوت کوتاه در هجای آخر رکن سوم مصراع اول

۱۵۴. **گزینه ۳** وزن بیت به شیوهٔ سماعی: **فَاعْلان فَاعْلان فَاعْلان فَاعْلان**

—	U	—	—	—	U	—	—	U	—	—	U	—	وزن اصلی:	
اِی	کِی	دَر	دِل	جَا	ئِی	دَا	رِی	بَر	سَ	رَ	چِش	قَم	نِ	شِکِرَ
												کَل		

مصوت کوتاه در هجای سوم رکن سوم باید بلند تلقظ شود.

۱۵۵. **گزینه ۱** ابتدا اختیار زبانی کوتاه تلقظ شدن مصوت بلند را در چهار گزینه بررسی می‌کنیم زیرا پیدا کردن آن ساده‌تر است (← کشتی - آرزو).

در هجای «ری» در ترکیب «خاری آسان» در گزینهٔ یک، این اختیار می‌تواند رخ دهد (← کشتی + همزه)
وزن بیت گزینهٔ «۱» به شیوهٔ سماعی: **فَعْلان فَعْلان فَعْلان فَعْلان**

—	—	U	—	—	U	—	—	U	—	—	U	—	وزن اصلی:
عَ	لَدَ	گَر	بَ	پَا	خَا	رِی	آ	سَاکِرَ	بَ	رَا	یَدَ		
							کَل						

پیش‌بینی ما درست بود و مصوت بلند در هجای هفتم مصراع اول، کوتاه فرض شده است.
پس نیازی به بررسی سایر گزینه‌ها نیست.

۱۵۶. **گزینه ۲** وزن بیت به شیوهٔ سماعی: **مَفَاعِلان فَعْلان فَعْلان فَعْلان فَعْلان (فَعْلان)**
پیش‌بینی عروضی: احتمال وقوع این اختیار در هجای «دی» در ترکیب «بریدی ئی» وجود دارد. (← کشتی ئی)

—	—	—	U	—	U	—	—	U	U	—	U	—	U	وزن اصلی:
بَ	خَا	کِی	پَا	یِ	عَ	زِی	رَتَ	کِی	عَهِ	دُ	نَش	گَس	تَم	
زَ	مَن	بُ	رِی	دِی	ئِی	بَا	هِی	جُ	گَس	نَ	پِی	وَس	تَم	
								کَل						

کوتاه تلقظ شدن مصوت بلند در هجای پنجم مصراع دوم

۱۵۷. **گزینه ۳** وزن بیت به شیوهٔ سماعی: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن

وزن اصلی:	-	-	U	-	-	U	-	-	U	-	-	U	-			
	حَس	ت	از	دَر	سُن	ک	تا	بِم	عِش	رَ	تِی	خَا	هَم	ح	سَا	بِی
					کَل											
	بِی	ح	سَا	بُ	بِی	ک	تا	یِی	مَا	وَ	فَک	تَب	کُو	ک	تا	بِی
					کَل											

بلند تلقظ شدن مصوت کوتاه در هجای پنجم مصراع اول و هجای چهارم مصراع دوم - حذف همزه در ترکیب «کتاب ای»

۱۵۸. **گزینه ۴** وزن بیت به شیوهٔ سماعی: فعلاُت فاعلاتن فعلاُت فاعلاتن

وزن اصلی:	-	-	U	-	U	-	U	U	-	-	U	-	U	-	U	U
	ز	ف	را	ق	چُن	نَ	نا	لَم	مَ	نِ	دِل	شِی	گَم	ت	چُن	نِی
	ک	پ	سَو	خَت (حُ)	بَن	دُ	بِن	دَم	زِ	خَ	رَا	رَ	تَ	جُ	دَا	بِی
													کَل			

بلند تلقظ شدن مصوت کوتاه در هجای سیزدهم مصراع دوم

۱۵۹. **گزینه ۱**

سبوی آب:	سَ	بُو	ی	آ	بُ
	U	-	U	-	U

(هم مصوت بلند، کوتاه تلقظ شده هم مصوت کوتاه را بلند فرض کرده است).
در ترکیب «نوی نی» هم مصوت کوتاه بلند تلقظ شده است.

نَ	وَا	ی	نِی
U	-	U	-

۱۶۰. **گزینه ۱** وزن همهٔ بیت‌ها به شیوهٔ سماعی: فعولن فعولن فعولن

وزن اصلی:	-	-	U	-	-	U	-	-	U	-	-	U	-	-	U	-
	آ	گَر	تُ	ز	آ	مُو	حُ	تَن	سَر	پ	تا	بِی				
	نَ	جُو	یَد	سَن	رِ	تُ	هَ	مِی	سَر	وَ	رِی	رَا				
	پ	سُو	زَن	دُ	چُو	پ	د	رَخ	تا	نِ	بِی	بَر				
	سِ	زَا	حُد	هَ	مِی	تَس	تُ	مَر	بِی	بَ	رِی	رَا				
	دِ	رَخ	تِ	تُ	گَر	بَا	رِ	دَا	نِش	پ	گِی	زَد				
	پ	زِی	رَا	وَ	رِی	چَر	خِ	نِی	لُو	فَ	رِی	رَا				
	تُ	بَا	قِی	دُ	بِی	آس	بُ	بِی	شِی	سَن	وَ	رَاکِر				
	نَ	بَا	شِی	سِی	زَا	وَ	رُ	جُز	چَا	کِ	رِی	رَا				

در گزینهٔ «۱» در هجای سوم مصراع اول و هجاهای پنجم و ششم مصراع دوم مصوت کوتاه را باید بلند تلقظ کرد.

۱۶۱. گزینۀ ۳ وزن گزینۀ های «۱»، «۲» و «۴» به شیوۀ سماعی: فعولن فعولن فعول فعل

وزن اصلی:	U	-	-	U	-	-	U	-	-	U	
گزینه «۱»	حُج	خا	هی	ک	نا	مت	بُ	وَد	جا	و	داکر
	م	گن	نا	م	نی	ک	بُ	رُر	گان	ن	هاکر
گزینه «۲»	حُج	دا	یا	پ	خا	ری	م	را	نَز	د	زَم
	ک	صو	رَت	ن	بِن	دَد	د	ر	دی	گ	زَم
گزینه «۴»	سو	ی	چا	ر	گش	تَم	ز	بی	جا	ر	گی
	ن	دا	دَم	پ	دو	دِل	ب	یک	با	ر	گی

در هجای اول مصراع اول گزینۀ «۴» مصوت بلند را باید کوتاه تلقظ کرد. در سایر موارد مشخص شده، مصوت کوتاه را باید بلند تلقظ کرد.

وزن گزینۀ «۳» به شیوۀ سماعی: فعلاتن مفاعلن فعول

وزن اصلی:	U	U	-	U	-	U	-	U	U		
	هت	م	دَر	خُر	د	را	ی	قی	م	ت	خیش
	آز	ت	خا	هَن	دُ	مَن	ت	را	خا		هم

اختیارات به کار رفته در این بیت، همه، وزنی هستند.

آوردن فاعلاتن به جای فعلاتن در رکن اول مصراع دوم - ابدال در هجای آخر مصراع دوم - بلند بودن هجای پایانی مصراع اول

۱۶۲. گزینۀ ۴ آتش افروز:

بدون حذف همزه	آ	تَش	آف	رو	رُ
	-	-	-	-	U
با حذف همزه	آ	ت	شف	رو	رُ
	-	U	-	-	U

دست آویز:

بدون حذف همزه	دَس	ت	آ	وی	رُ
	-	U	-	-	U
با حذف همزه	دَس	تا	وی	رُ	
	-	-	-	U	

نیک اختر:

بدون حذف همزه	نی	گ	اخ	تَر
	-	U	-	-
با حذف همزه	نی	گخ	تَر	
	-	-	-	

عاقبت اندیش:

بدون حذف همزه	عا	ق	بَت	آن	دی	شُ
	-	U	-	-	-	U
با حذف همزه	عا	ق	ب	تَن	دی	شُ
	-	U	U	-	-	U

۱۶۳. گزینه ۲ « تیر انداز:»

تی	زُ	آن	دا	زُ	بدون حذف همزه
-	U	-	-	U	
تی	رَن	دا	زُ		با حذف همزه
-	-	-	U	U	

۱۶۴. گزینه ۲ « باد آورده:»

با	دُ	آ	وَر	د	بدون حذف همزه
-	U	-	-	U	
با	دا	وَر	د		با حذف همزه
-	-	-	U	U	

۱۶۵. گزینه ۴ « خشم آلود:»

خَش	مُ	آ	لو	دُ	بدون حذف همزه
-	U	-	-	U	
خَش	ما	لو	دُ		با حذف همزه
-	-	-	U	U	

۱۶۶. گزینه ۱ « شبافروز:»

سَب	آف	رو	زُ	بدون حذف همزه
-	-	-	U	
شَ	بَف	رو	زُ	با حذف همزه
U	-	-	-	

۱۶۷. گزینه ۴ « واژه «درآمد» در این جمله با حذف همزه تلفظ می‌شود: (درآمد: د - را - مد: U - -) اما در جمله «او بین تهران و اصفهان در آمد و شد است» همزه «آمد» حذف نمی‌شود. در آمد: (دَر - آ - مد: - - -)

۱۶۸. گزینه ۱ « هنگام خواندن بیت گزینه ۱» در می‌بایم، همزه در «آموختن» حذف نمی‌شود: آ - گر - تْ - ز - آ - مو - خُ - تن ولی در سایر گزینه‌ها، همزه آغاز هجا حذف می‌شود:

بررسی سایر گزینه‌ها: گزینه ۲: «(برآریم: ب - را - ری - مْ) (برآورد: ب - را - وَر - دُ) / گزینه ۳: «(همی داردم اکنون: هت - می - دا - رَ - دَ - هک - نون) / گزینه ۴: «(در آن حال: د - ران - حا - لُ) (پیش آمدم: پی - شا - م - دم)

۱۶۹. گزینه ۳ « وزن بیت به شیوه سماعی: فعولن فعولن فعولن

وزن اصلی:	U	-	-	U	-	-	U	-	-	U
ت	قَر	رُج	کُ	ناکِر	دَر	هت	وا	وُ	هت	وَس
گت	دَش	تی	مُ	تَر	خا	کِ	پس	یا	زُ	گس

در هجای نهم مصراع اول، مصوت کوتاه را باید بلند تلفظ کرد.

وزن اصلی:	—	U	—	—	—	U	—	—	—	—	—	—
	عِش	قَی	زَو	وَل	سَر	ک	شُ	خو	نی	بُ	وَد	
	نا	گَگ	ری	زَد	هَر	کِ	بی	رو	نی	بُ	وَد	

در هجای هفتم مصراع اول مصوت کوتاه (ش)، باید بلند تلقظ شود.
دوبار هم حذف همزه صورت گرفته است: در ترکیب‌های «عشق از» و «از اول»

۱۷۱. گزینه ۲ ﴿﴾ وزن بیت به شیوهٔ سماعی: فعولن فعولن فعولن

وزن اصلی:	—	U	—	—	—	U	—	—	—	—	—	—
	تَ	وا	نا	بُ	وَد	هَر	ک	دا	نا	بُ	وَد	
	ز	دا	نِش	د	ل	بی	رُ	بُر	نا	بُ	وَد	

مصوت کوتاه در هجای پنجم مصراع دوم باید بلند تلقظ شود.

۱۷۲. گزینه ۲ ﴿﴾ وزن بیت به شیوهٔ سماعی: فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

وزن اصلی:	—	U	—	—	—	U	—	—	—	—	—	—
	بَس	بِ	گر	دی	دُ	بِ	گر	دَد	رو	ز	گار	
	دِل	پ	دُن	یا	دَر	نَ	بَن	دَد	هو	ش	یار	

در هجای پنجم مصراع اول مصوت کوتاه باید بلند تلقظ شود.

۱۷۳. گزینه ۲ ﴿﴾ وزن بیت به شیوهٔ سماعی: مفاعیلن مفاعیلن فعولن

وزن اصلی:	—	U	—	—	—	—	U	—	—	—	—	—
	چ	ما	ی	عَم	حُ	زَد	تا	گُل	بَ	را	رَد	

در هجای سوم، مصوت کوتاه را باید بلند تلقظ کرد.

۱۷۴. گزینه ۱ ﴿﴾ وزن بیت به شیوهٔ سماعی: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن

وزن اصلی:	—	U	—	—	—	—	U	—	—	—	—	—
	با	غ	باکر	گر	چَن	دُ	رو	زی	صَح	ب	تَ	گُل
												دش

در هجای سوم رکن سوم، مصوت کوتاه را باید بلند تلقظ کرد.

۱۷۵. گزینه ۴ ﴿﴾ در گزینه ۱ «۱» مصوت کوتاه در واژهٔ «تو» بلند تلقظ شده است.

در گزینه ۲ «۲» مصوت بلند در واژهٔ «سو» کوتاه تلقظ شده است.

در گزینه ۳ «۳» مصوت کوتاه در حرف عطف «و» بلند تلقظ شده است.

۱۷۶. گزینه ۴ ﴿﴾ در گزینه ۱ «۱» مصوت کوتاه در هجای دوم را می‌توان بلند تلقظ کرد تا (U U) تبدیل شود به (U--).

در گزینه ۲ «۲» مصوت کوتاه در هجای آخر را می‌توان بلند تلقظ کرد تا (U-U) تبدیل شود به (U--). در گزینه ۳ «۳» مصوت کوتاه در حرف عطف «و» را می‌توان بلند تلقظ کرد تا (U U) تبدیل شود به (U--). در گزینه ۴ «۴» مصوت کوتاه را در هجای دوم می‌توان بلند تلقظ کرد اما (U-) تبدیل به (--) می‌شود نه (U--).

۱۷۷. گزینه ۳ ﴿﴾ در گزینه ۳ «۳» واژهٔ «سربران» با هجای بلندی شروع شده که هرگز نمی‌تواند به هجای کوتاه تبدیل شود.

گزینه ۲ «۲» واژهٔ «برادرها» بدون هیچ اختیاری بر وزن «U---» مفاعیلن است.

اگر در گزینه‌های «۱» و «۴» حذف همزه صورت گیرد، بر وزن مفاعیلن خواهند شد.

از آن منزل و در آن دفتر: (بدون حذف همزه: ----) (با حذف همزه: U---).